

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่อง การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐ เป็นการศึกษาวิจัยเอกสารเพื่อเป็นพื้นฐานไปสู่การแสวงหาคำตอบของการวิจัย ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีต่าง ๆ มาใช้เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยในส่วนแรกกล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ต แนวคิดเกี่ยวกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต แนวคิดเกี่ยวกับเสรีภาพในการแสดงออก แนวคิดรัฐพันลิก และในส่วนต่อมากล่าวถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำองค์ความรู้ทั้งหมดมาประมวลเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ต

อินเทอร์เน็ตเป็นเครือข่ายคอมพิวเตอร์ขนาดใหญ่ที่มีการเชื่อมต่อคอมพิวเตอร์เข้าด้วยกันระหว่างหลาย ๆ เครือข่ายทั่วโลก การให้บริการของอินเทอร์เน็ตมีหลากหลายรูปแบบตามพัฒนาการของเทคโนโลยีแต่ละยุคสมัย เช่น อินเทอร์เน็ตในยุคแรกเริ่มต้นจากการใช้จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (E-Mail) กระดานสนทนา (Web board) และพัฒนามาสู่สื่อสังคมออนไลน์ (social media) ทิศทางของการใช้อินเทอร์เน็ตจึงมาสู่การเป็นชุมชนเสมือนจริง (virtual community) สื่อสังคมออนไลน์ที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย เช่น Facebook, YouTube, Twitter, Instagram เป็นต้น นอกจากนี้ อินเทอร์เน็ตยังมีบริการที่พัฒนารูปแบบอย่างมากมายในปัจจุบัน เช่น การติดตามข่าวสาร การสืบค้นหาข้อมูล การซื้อสินค้าออนไลน์หรือการพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ (e-commerce) การเล่นเกมคอมพิวเตอร์ออนไลน์ ฟังเพลงออนไลน์ ถ่ายโอนไฟล์ข้อมูล การชมสตรีมมิ่งทีวี (over-the-top: OTT) การชมภาพยนตร์ รายการบันเทิงต่าง ๆ ออนไลน์ (streaming) การเรียนรู้ผ่านระบบออนไลน์ (e-learning) การประชุมทางไกลผ่านอินเทอร์เน็ต (video conference) การโทรศัพท์ผ่านอินเทอร์เน็ต (VoIP) บริการพื้นที่ฝากไฟล์บนอินเทอร์เน็ต (cloud storage) การใช้ซอฟต์แวร์ ระบบ และทรัพยากรของเครื่องคอมพิวเตอร์ของผู้ให้บริการผ่านอินเทอร์เน็ต (cloud computing) ความก้าวหน้าทางด้านบริการบนอินเทอร์เน็ตยังเกิดขึ้นพร้อมกับการพัฒนาการอุปกรณ์เพื่อใช้งานอินเทอร์เน็ต นับแต่อดีตจากเครื่องคอมพิวเตอร์แบบตั้งโต๊ะ (desktop computer) มาสู่แล็ปท็อปคอมพิวเตอร์ (laptop computer) และการใช้งานผ่านอุปกรณ์เคลื่อนที่ (mobile device) เช่น โทรศัพท์มือถือ แท็บเล็ตคอมพิวเตอร์ (tablet computer) มากขึ้น ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการใช้งาน รวมถึงการใช้ประโยชน์จากการขยายฐานของผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตอย่างกว้างขวางรวดเร็วทั่วโลก

2.1.1 พัฒนาการของอินเทอร์เน็ต

การจัดแบ่งพัฒนาการของอินเทอร์เน็ตอาจพิจารณาได้หลายแบบ หากใช้เกณฑ์ทางด้านรูปแบบการใช้ประโยชน์และกลุ่มผู้ใช้เป็นสำคัญ สามารถแบ่งพัฒนาการของอินเทอร์เน็ตได้เป็น 6 ยุค ดังต่อไปนี้

1) ยุคแห่งเครือข่ายความมั่นคง

อินเทอร์เน็ตก่อตั้งขึ้นโดยกระทรวงกลาโหมของสหรัฐอเมริกาใน พ.ศ. 2512 โดยเชื่อมต่อคอมพิวเตอร์เพียงไม่กี่เครื่องเข้าด้วยกัน ด้วยสายส่งเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างคอมพิวเตอร์ มีภารกิจหลักสำหรับการวิจัยทางทหารภายใต้ Advanced Projects Agency (ARPA) ของกระทรวงกลาโหมสหรัฐอเมริกา (Ministry of Defense) โดยวางโครงการสร้างเครือข่ายคอมพิวเตอร์ที่สามารถเชื่อมต่อกันได้เป็นเครือข่าย ARPAnet ซึ่งไม่ได้เชื่อมต่อกับคอมพิวเตอร์โฮสต์ (Host) ที่เข้าถึงกันโดยตรง แต่ใช้คอมพิวเตอร์ที่เรียกว่า IMP (Interface Message Processors) เชื่อมต่อผ่านสายโทรศัพท์ ระหว่างมหาวิทยาลัย 4 แห่งคือ มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนียแห่งลอสแอนเจลิส สถาบันวิจัยสแตนฟอร์ด มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนียแห่งซานตาบาร์บารา และมหาวิทยาลัยยูทาห์ที่ซอลต์เลคซิตี ฐานของผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในยุคนี้จึงค่อนข้างแคบและมีรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่จำกัด¹⁴

2) ยุคแห่งเครือข่ายทางการศึกษาวิจัย

ยุคของเครือข่ายการศึกษาเริ่มขึ้นในทศวรรษ 1980 มูลนิธิเพื่อวิทยาศาสตร์แห่งชาติของสหรัฐอเมริกา (National Science Foundation: NSF) ได้ลงทุนอย่างต่อเนื่องในการขยายเครือข่ายแกนหลักของอินเทอร์เน็ตเพื่อรองรับการใช้งานที่ไม่ใช่ทางทหาร ทำให้อินเทอร์เน็ตในยุคนี้เรียกว่า NSFNET หลังจากที่ NSFNET ได้เปิดมหาวิทยาลัยและศูนย์คอมพิวเตอร์ที่มีศักยภาพในการใช้เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ต ปรากฏว่ามีเครือข่ายย่อย ๆ ของสถาบันต่าง ๆ กว่า 200 เครือข่ายเข้ามาขอเชื่อมต่อกับเครือข่ายพื้นฐานของ NSFNET เมื่อการไหลเวียนของข้อมูลหนาแน่นขึ้นมาก เครือข่ายพื้นฐานในส่วนที่เป็นการใช้งานทางการทหารได้ถูกแยกออกไป ขณะที่ NSF ทำหน้าที่ดูแลทางด้านเครือข่ายพื้นฐานส่วนที่เป็นของพลเรือน

ในยุคนี้ อินเทอร์เน็ตถูกมองว่าเป็นพื้นที่การสื่อสารในอุดมคติ เนื่องจากผู้ใช้อินเทอร์เน็ตสามารถสื่อสารเรื่องราวและแลกเปลี่ยนข้อมูลกันอย่างกว้างขวางโดยใช้อีเมล บริการกระดานข่าว (Bulletin Board Service: BBS) และกลุ่มข่าว (newsgroup) ซึ่งมีความหลากหลายสูงและครอบคลุมทุกหัวข้อที่ผู้ใช้สนใจ ผู้ผลิตเนื้อหาและผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในยุคนี้ไม่แสวงหาผลกำไร แม้ว่าจะมีผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต (Internet Service Provider: ISP) บางรายเกิดขึ้น เช่น Prodigy, CompuServe, America Online แต่การใช้อินเทอร์เน็ตนั้นมิวัตถุประสงค์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจ นอกจากนี้ การนำเสนอเนื้อหาในยุคนี้เป็นเพียงตัวอักษรและตัวเลขเท่านั้น ไม่สามารถออกเสียง ส่งกราฟิกหรือแอนิเมชันผ่านทางอินเทอร์เน็ต หรือเป็นลักษณะสื่อประสม (multi media) ได้

3) ยุคแห่งเครือข่ายเพื่อการพาณิชย์

แม้อินเทอร์เน็ตจะเริ่มเป็นที่ใช้งานกันตั้งแต่กลางทศวรรษ 1980 แต่ก็ยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายจนประมาณ พ.ศ. 2539 มีการประมาณการตัวเลขผู้ใช้อินเทอร์เน็ตทั่วโลกสูงถึง 100 ล้านคน ซึ่งผู้ใช้ส่วนใหญ่ในยุคนี้จะเป็นธุรกิจหรือบริษัทต่าง ๆ ที่ต้องการประชาสัมพันธ์ตนเองผ่านอินเทอร์เน็ตหรือใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีสื่อ

¹⁴ วรากรณ์ วนาพิทักษ์, “มาตรการการจัดการการเผยแพร่เนื้อหาที่ไม่เหมาะสมบนอินเทอร์เน็ตของประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550), 78-79.

ใหม่ในเชิงพาณิชย์ การใช้ประโยชน์จากอินเทอร์เน็ตที่มุ่งเน้นเชิงพาณิชย์เป็นผลจากการที่อินเทอร์เน็ตได้เข้าสู่รูปแบบใหม่ในการนำเสนอเนื้อหาสืบเนื่องจากการพัฒนาเทคโนโลยีไฮเปอร์ลิงค์ (hyperlink) ขึ้นที่ห้องปฏิบัติการเทคโนโลยีเครือข่ายแห่งหนึ่งในยุโรปและการพัฒนาเทคโนโลยีไฮเปอร์เท็กซ์ (hypertext) หรือ graphic interface ที่มหาวิทยาลัยอิลลินอยส์ การพัฒนาเทคโนโลยีทั้งสองรูปแบบทำให้เกิดโฉมใหม่ของอินเทอร์เน็ตคือ เครือข่ายใยแมงมุม (World Wide Web) หรือเทคโนโลยียุค “Web 1.0” ในช่วง พ.ศ. 2537 – 2543 และนำไปสู่ลักษณะความเป็นสื่อประสมอย่างแท้จริง นอกจากนี้ ในยุคนี้เองยังเป็นยุคของการถือกำเนิดเว็บไซต์ประเภทเว็บท่า (portal web) มีการเชื่อมโยงไปยังเว็บไซต์ต่าง ๆ โดยมีการจัดเนื้อหาและบริการให้เป็นหมวดหมู่ มีกลไกในการค้นหาเว็บไซต์ภายในเว็บท่าเหล่านั้น¹⁵ ฐานของผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในยุคนี้จึงขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง รวมทั้งมีรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่หลากหลายในทุกภาคส่วนของสังคมมากขึ้น

4) ยุคแห่งเครือข่ายสื่อสังคมออนไลน์ (social media network)

เทคโนโลยีการสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ตได้กลายมาเป็นฐานเชื่อมโยงผู้คนในสังคมเข้าด้วยกันจนเกิดสังคมรูปแบบใหม่ที่เป็นเครือข่ายทางสังคม (Social Networking) การใช้งานอินเทอร์เน็ตจึงมีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมากนับตั้งแต่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานการสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ตที่เรียกว่า “สื่อสังคมออนไลน์” (social media) ทำให้เกิดการสื่อสารทางการเมืองจากผู้ใช้งานจำนวนมาก และเกิดสื่อมวลชนภาคประชาชน (citizen journalism) อย่างไรก็ตาม อินเทอร์เน็ตก็ยังมิได้เป็นพื้นที่ของประชาชนอย่างแท้จริง ในอีกด้านผู้มีอำนาจรัฐ กลุ่มทุนธุรกิจ ผู้มีขีดความสามารถทางเทคโนโลยีต่างก็มุ่งเข้ายึดกุม สร้างอิทธิพล และแสวงหาประโยชน์จากสังคมออนไลน์นี้ด้วยเช่นกัน สื่อสังคมออนไลน์กับการเมืองจึงมีความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนขนานไปกับการเมืองในโลกกายภาพอีกด้วย

Andreas Kaplan และ Michael Haenlein¹⁶ ให้คำนิยามสื่อสังคมออนไลน์ ว่าเป็นแอปพลิเคชันในอินเทอร์เน็ตที่ถูกสร้างขึ้นโดยรากฐานความคิดของเทคโนโลยียุค “Web 2.0” ในช่วง พ.ศ. 2543 – 2553 ซึ่งอนุญาตให้ผู้ใช้สามารถสร้าง แลกเปลี่ยน และเปลี่ยนแปลงข้อมูลกันเอง นอกจากนี้ สื่อสังคมออนไลน์ยังหมายถึงสื่อที่ผู้ส่งสารแบ่งปันสารในรูปแบบต่าง ๆ ไปยังผู้รับสาร ผ่านทางเครือข่ายออนไลน์โดยสามารถโต้ตอบกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร หรือผู้รับสารด้วยกันเองได้

¹⁵ พิรงรอง รามสูต รัตนันท์ และนิธิตา คณานินันท์, *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต* (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547), 3-4.

¹⁶ มาณะ ตริยาภิวัฒน์ และชุตินธรา วัฒนกุล, “สื่อสังคมออนไลน์ในงานวารสารศาสตร์,” *วารสารศาสตร์คอนเวอร์เจนซ์*, (2557): 200. อ้างถึงใน สุพัต ทีปะลา, “อิทธิพลของสื่อสังคมออนไลน์ที่มีผลต่อการเสนอข่าวหน้าหนึ่งหนังสือพิมพ์รายวันไทย,” (วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557), 30.

Mayfield, A.¹⁷ ให้ความหมายไว้ว่าสื่อสังคมออนไลน์เป็นกลุ่มของการสื่อสารรูปแบบใหม่ผ่านสื่อออนไลน์ มีคุณลักษณะเฉพาะ 5 ประการ ดังนี้

1. มีส่วนร่วม (Participation) สื่อสังคมออนไลน์จะกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมและความคิดเห็นจากทุกคนในเครือข่ายและแทบแยกไม่ออกระหว่างบทบาทของผู้ส่งสารกับผู้รับสาร
2. เปิดกว้าง (Openness) สื่อสังคมออนไลน์ส่วนใหญ่จะเปิดให้ผู้ใช้สามารถแสดงความคิดเห็น มีส่วนร่วมสนับสนุนให้มีการออกเสียงลงคะแนน แสดงความคิดเห็นและแบ่งปันข้อมูลต่าง ๆ ตลอดจนการเข้าถึงเพื่อใช้ประโยชน์ในข้อมูลเนื้อหาผ่านระบบที่ต้องใส่รหัสความปลอดภัย
3. การสนทนา (Conversation) ที่เปลี่ยนไปจากสื่อแบบดั้งเดิมอย่างสื่อกระจายเสียงที่จะส่งเนื้อหาไปยังผู้รับสารในลักษณะการสื่อสารทางเดียว แต่สื่อสังคมออนไลน์เป็นการสื่อสารแบบสองทางระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสารได้ในทันที
4. ความเป็นชุมชน (Community) สื่อสังคมออนไลน์สร้างเครือข่ายสังคมของชุมชนออนไลน์ขึ้นได้อย่างรวดเร็ว มีการสื่อสารกันภายในเครือข่ายชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพช่วยให้ชุมชนในรูปแบบออนไลน์สามารถขยายตัวได้อย่างรวดเร็ว และสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลในสิ่งที่ชอบเหมือนกัน เช่น กลุ่มผู้มีอุดมการณ์หรือประเด็นทางการเมืองที่คล้ายคลึงกัน เป็นต้น
5. การเชื่อมโยง (Connectedness) จุดเด่นที่สุดของสื่อสังคมออนไลน์คือการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายตามลักษณะของการใช้งานที่กำหนดให้ต้องเชื่อมโยงกับกลุ่มคนอื่น ๆ

ในปัจจุบันมีสื่อสังคมออนไลน์เกิดขึ้นใหม่อยู่ตลอดเวลา การจำแนกรูปแบบสื่อสังคมออนไลน์สามารถแยกตามบทบาทหน้าที่โดยแบ่งออกได้เป็น 8 ประเภท ดังนี้¹⁸

1. เครือข่ายสังคมออนไลน์ (Social Networking) เป็นแพลตฟอร์มที่อนุญาตให้ผู้ใช้สามารถแสดงความเคลื่อนไหวของเนื้อหาข้อมูลและความสัมพันธ์ในเครือข่ายสังคมของตนเองกับผู้อื่น เข้าถึงเครือข่ายสังคมของตนเอง เช่น Facebook, Google, LinkedIn
2. บล็อก (Blog) เป็นเว็บไซต์ส่วนตัวที่ผู้สร้างจัดทำขึ้นเพื่อบอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน รวมทั้งใช้เป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทศนคติ หรือนำเสนอบทความใหม่ ๆ บล็อกมีความแตกต่างจากเว็บไซต์อื่น ๆ คือความเป็นกันเองสามารถเขียนเรื่องแบบไม่เป็นทางการ ไม่เคร่งเครียด ภาษาที่นิยมใช้เขียนมักเป็นภาษาพูดเหมือนการพูดคุย เช่น WordPress, blogger.com
3. ไมโครบล็อก (Microblog) เป็นสื่อสังคมออนไลน์ที่เน้นการแบ่งปันข้อมูลข่าวสารความเคลื่อนไหวด้วยข้อความสั้น ๆ เช่น Twitter

¹⁷ Mayfield, A., "What is Social Media," <http://www.icrossing.com/sites/default/files/what-is-social-media-uk.pdf> (accessed November 11, 2014). อ้างถึงใน สุพัต ทีปะลา, อ้างแล้ว, 30-31.

¹⁸ มานะ ตริยาภิวัดน์ และชุตินธรา วัฒนกุล, 201-204. อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 31-32.

4. การแบ่งปันเนื้อหา (Content Sharing) เป็นสื่อสังคมออนไลน์ซึ่งเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนเนื้อหาในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นตัวอักษร ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว คลิปวิดีโอ เช่น YouTube, Social cam, Instagram, Multiply, TikTok

5. กระดานสนทนาแลกเปลี่ยน (Discussion board/Web forum) เป็นแพลตฟอร์มให้ผู้ใช้หรือสมาชิกได้แสดงความคิดเห็น แสดงความรู้สึกหรือให้ข้อมูลกันคยแลกเปลี่ยนในชุมชนออนไลน์ โดยผู้ใช้หรือสมาชิกสามารถเขียนโพสต์ ตั้งกระทู้ ตั้งประเด็นในหัวข้อใดหัวข้อหนึ่งแล้วอนุญาตให้ผู้ใช้หรือสมาชิกเข้าไปแสดงความคิดเห็นได้

6. การจัดการเนื้อหา (Content Curation) สื่อสังคมออนไลน์ประเภทนี้เป็นแพลตฟอร์มที่ดึงรวบรวมและเรียบเรียงข้อมูลจากสื่อสังคมออนไลน์ประเภทต่าง ๆ มาอยู่ในที่เดียวกันทำให้เหมาะกับการเล่าเรื่องรูปแบบใหม่ เว็บและแอปพลิเคชันกลุ่มนี้ เช่น Spotify, Scoop.it

7. การรวบรวมข้อมูลข่าวสาร (Social News/Social bookmarking) เป็นสื่อสังคมออนไลน์ที่ออกแบบมาให้ผู้ใช้สามารถดึงรวบรวมข้อมูล บทความ ข่าวสารต่าง ๆ ในโลกออนไลน์มาอยู่ที่เดียวกันแล้วเปิดโอกาสให้บุคคลอื่นมีส่วนร่วมด้วยการให้คะแนน เว็บไซต์และแอปพลิเคชัน เช่น Digg

8. บริการระบุตำแหน่งที่ตั้ง (Location-based services) เป็นสื่อสังคมออนไลน์ที่ผู้ใช้สามารถระบุพิกัดที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของสถานที่ต่าง ๆ ผ่านอุปกรณ์พกพาอย่างโทรศัพท์มือถือ แท็บเล็ต เว็บและแอปพลิเคชันยอดนิยมในกลุ่มนี้ เช่น Google Map, Foursquare, Gowalla

5) ยุคแห่งเครือข่ายอินเทอร์เน็ตของสรรพสิ่ง (Internet of Things หรือ IoT)

เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตพัฒนามาสู่ยุค Web 3.0 ในช่วง พ.ศ. 2553 - 2563 เป็นที่รู้จักกันในชื่อ “Semantic Web” ซึ่งแสดงความรู้ในลักษณะที่ช่วยให้คอมพิวเตอร์สามารถสรุปได้โดยอัตโนมัติและตัดสินใจด้วยเหตุผลบางประเภทตามที่ผู้ออกแบบระบบได้สร้างโปรแกรมไว้ หรือที่เรียกว่า “อัลกอริทึม” (Algorithm) อินเทอร์เน็ตจึงกลายเป็นจุดสนใจที่สำคัญและมีการใช้สถาปัตยกรรมข้อมูลเพื่อให้เว็บไซต์สื่อสังคมออนไลน์ เช่น YouTube, Facebook, Twitter ใช้งานง่ายมีการจัดการข้อมูลบนเว็บมากขึ้น ดีขึ้น และเน้นการบริหารจัดการข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) ได้มากขึ้น เช่น Google, Google Map เป็นต้น

การเติบโตของยุคสื่อสังคมออนไลน์และการพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ ทำให้เกิดการขยายตัวของข้อมูลอย่างมหาศาล องค์กรต่าง ๆ จึงเริ่มมีการนำข้อมูลเหล่านั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีการนำระบบเก็บข้อมูลและประมวลผลระบบสารสนเทศบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต (Cloud Computing) มาช่วยอำนวยความสะดวกในการจัดเก็บข้อมูล การเข้าถึงทรัพยากรข้อมูลตามการใช้งาน โดยเราสามารถเข้าถึงข้อมูลบนระบบจากที่ใดก็ได้ผ่านอินเทอร์เน็ตและสามารถแบ่งปันข้อมูลกับผู้อื่น เป็นการลดต้นทุนและความยุ่งยากเพิ่มความรวดเร็วในการปฏิบัติงานได้มากขึ้น

ในยุคนี้ความฉลาดของเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตทำให้อุปกรณ์ต่าง ๆ สื่อสารและทำงานร่วมกันได้อย่างอัตโนมัติ เทคโนโลยีถูกนำมาพัฒนาต่อยอดเพื่อลดภาระของมนุษย์ และเพิ่มศักยภาพของมนุษย์ในการใช้ความคิด

สร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ¹⁹ ที่เรียกว่า “อินเทอร์เน็ตของสรรพสิ่ง” (Internet of Things: IoT) ซึ่งทำให้สิ่งของเครื่องใช้รอบตัวมนุษย์สามารถเชื่อมต่อกับเครือข่าย เก็บบันทึก แลกเปลี่ยนข้อมูล รับรู้สภาพแวดล้อม และควบคุมสั่งการได้จากระยะไกล ผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต²⁰ เป็นยุคที่มีการนำเอาเทคโนโลยีดิจิทัลมาทำให้มนุษย์สามารถสัมผัสได้ทางกายภาพกันมากขึ้น มีการผลิตอุปกรณ์อัจฉริยะ (Smart Devices) ที่มากขึ้น เช่น Smart Glasses, Wearable technology, Drone, Virtual reality, Augmented Reality อินเทอร์เน็ตจึงสร้างประสบการณ์การรับรู้ร่วมกับผู้ใช้ที่มากกว่าการสื่อสารทางเดียวในโลกเสมือนมาสู่ยุคปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI)²¹ ฐานผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตจึงขยายตัวพร้อมกับเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตที่แยกไม่ออกจากวิถีชีวิตประจำวันของผู้คน

6) ยุคแห่งเครือข่ายอินเทอร์เน็ตทุกหนทุกแห่ง (Ubiquitous Web)

อินเทอร์เน็ตพัฒนามาสู่ยุค Web 4.0 ในช่วง พ.ศ. 2563 - 2573 เป็นที่รู้จักกันในชื่อ “Web 4.0” หรือที่เรียกกันว่า “A Symbiotic web” คือ เว็บไซต์ทำงานแบบปัญญาประดิษฐ์ คอมพิวเตอร์เป็นเครื่องจักรที่สามารถคิดได้เหมือนมนุษย์ (Human mind & Machines) หรือทำงานผสมผสานร่วมกับมนุษย์ได้ (Human & Robot coexistence) เว็บไซต์มีความฉลาดมากขึ้นในการอ่านทั้งเนื้อหา รูปภาพ ข้อมูลในลักษณะอื่น ๆ และสามารถตอบสนองด้วยการคำนวณ หรือสามารถตัดสินใจได้ว่าจะดึงข้อมูลใดที่จะให้ประสิทธิภาพที่ดีที่สุดมาประมวลผล และมีรูปแบบการนำเสนอที่รวดเร็วมากขึ้น²²

2.1.2 พัฒนาการของอินเทอร์เน็ตในประเทศไทย

ประเทศไทยได้เริ่มเชื่อมต่อกับเครือข่ายอินเทอร์เน็ตใน พ.ศ. 2530 ด้วยบริการจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ และสถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย (AIT) ภายใต้โครงการ IDP ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างประเทศไทยและออสเตรเลีย

อินเทอร์เน็ตในประเทศไทยเริ่มต้นในยุคการเป็นเครือข่ายทางการศึกษาวิจัย มีจุดกำเนิดมาจากเครือข่ายคอมพิวเตอร์ระหว่างมหาวิทยาลัย (Intercampus Network) ภายใต้ชื่อ “เครือข่ายไทยสาร” (Thaisarn: The Thai Social Scientific, Academic and Research Network) ภายใต้การดำเนินงานของศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ (NECTEC) เครือข่ายไทยสารส่วนใหญ่ประกอบไปด้วยสถาบันการศึกษาและหน่วยงานราชการได้เชื่อมต่อเข้าสู่อินเทอร์เน็ตอย่างสมบูรณ์ จุดแรกของการเชื่อมโยง ได้แก่ เครื่อง

¹⁹ ศูนย์การทหารอากาศโยธิน, “ยุคของเทคโนโลยีดิจิทัล,” <https://sftc.rtaf.mi.th/index.php/2018-10-22-07-41-38/123-2018-10-24-03-25-04> (สืบค้นเมื่อ 3 พฤษภาคม 2564).

²⁰ ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, “IoT กำลังจะเปลี่ยนโลก?,” <https://www.ops.go.th/main/index.php/knowledge-base/article-pr/655> (สืบค้นเมื่อ 3 พฤษภาคม 2564).

²¹ สโรจ เลหาศิริ, “5 ยุคสมัยของดิจิทัล ประเทศไทยอยู่ในไหน? ต่างประเทศอยู่ในไหน?,” <https://positioningmag.com/1114251> (สืบค้นเมื่อ 10 พฤษภาคม 2564).

²² “ความรู้เรื่อง Web 1.0,2.0,3.0 และ 4.0,” <https://seekeaw.files.wordpress.com/2018/07/web-1-0-web-4-0.pdf> (สืบค้นเมื่อ 30 กรกฎาคม 2565).

chulkn.chula.ac.th ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และในปีถัดมาได้เชื่อมต่อเครื่อง nwg.nectec.or.th ของศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติเป็นจุดที่สอง คอมพิวเตอร์อื่นภายในเครือข่ายไทยสามารถติดต่อกับต่างประเทศได้ โดยใช้ช่องทางใดช่องทางหนึ่งหรืออาจใช้ได้ทั้งสองช่องทาง ต่อมาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้เช่าวงจรสื่อสารของการสื่อสารแห่งประเทศไทยเพื่อเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตไปยังสหรัฐอเมริกา จึงเป็นการใช้งานอินเทอร์เน็ตชนิดเต็มรูปแบบตลอด 24 ชั่วโมงครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2535

ในปีเดียวกัน ได้มีหน่วยงานที่เชื่อมต่อแบบออนไลน์กับเครือข่ายอินเทอร์เน็ตผ่านจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยหลายแห่งด้วยกัน เกิดเป็นเครือข่าย “ไทยเน็ต” (THAInet) ซึ่งนับเป็นเครือข่ายที่มีประตูเครือข่ายอินเทอร์เน็ต (Gateway) เป็นแห่งแรกของประเทศไทย ในระยะต่อมามีการเชื่อมโยงจากหน่วยงานสถาบันต่าง ๆ อีกมากมาย และในช่วงเวลานี้แนวคิดคือการสร้างเครือข่ายระดับสากลมากขึ้น พร้อมทั้งจัดหาอุปกรณ์อำนวยความสะดวกบำรุงรักษาง่าย เรียนรู้เร็วจนขยายเป็นวงกว้าง มีการเปิดตัวบริการอินเทอร์เน็ตเชิงพาณิชย์ครั้งแรกโดยมหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ และได้มีการให้บริการจากภาครัฐในเวลาต่อมาโดยศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ

ต่อมามีนโยบาย โครงการ และการจัดตั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ตในประเทศไทยอีกมากมาย เช่น ใน พ.ศ. 2539 ได้มีนโยบายสารสนเทศแห่งชาติขึ้นมาเพื่อพัฒนาและปรับปรุงอุปกรณ์ขั้นพื้นฐาน และบุคลากรทางด้านสารสนเทศ โดยมีการจัดทำโครงการ IT-2000 ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนากิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านสารสนเทศแห่งชาติ เสริมสร้างบุคลากร และพัฒนาหน่วยราชการโดยใช้เครือข่ายคอมพิวเตอร์ โครงการสร้างฐานข้อมูลแห่งชาติ (National Information Infrastructure) เป็นการนำทรัพยากรทางด้านโทรคมนาคมที่มีอยู่แล้ว มาใช้ในการขยายบริการอินเทอร์เน็ตในเขตภูมิภาค โครงการนี้เป็นโครงการที่สอดคล้องกับโครงการทดสอบทางด่วนข้อมูล (Information Superhighway Testbed) ที่ NECTEC เป็นผู้ดำเนินการอยู่ เพื่อพัฒนาสมรรถนะการรับส่งข้อมูลของไทยให้เพิ่มมากขึ้น

นอกจากนี้ ยังมีการเตรียมการในระยะยาว เช่น การจัดตั้งสถาบันมัลติมีเดียแห่งชาติ (The National Multimedia Institute) สถาบันอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์แห่งชาติ (Electronic Industry Institute) และการพัฒนาโปรแกรมคอมพิวเตอร์ภายในประเทศโดยจัดตั้งโครงการ Software Park เพื่อกระตุ้นให้วิศวกรไทยผลิตโปรแกรมคอมพิวเตอร์ออกมามากขึ้น โครงการสร้างเครือข่ายสารสนเทศภาครัฐ (Government Information Network) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเชื่อมหน่วยราชการทุกจังหวัดเข้าด้วยกัน โดยใช้เครือข่ายใยแก้วนำแสงทั่วประเทศ²³ พัฒนาการอินเทอร์เน็ตในประเทศไทยสอดคล้องกับการพัฒนาเทคโนโลยีเครือข่ายใยแมงมุม (World Wide Web) หรือยุค “Web 1.0” ในช่วงเวลาดังกล่าว ส่งผลให้การใช้งานอินเทอร์เน็ตส่วนใหญ่ยังคงอยู่กับหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนในรูปแบบของเว็บไซต์เพื่อการสื่อสารข้อมูลประชาสัมพันธ์องค์กร ในทาง

²³ วราภรณ์ วนาพิทักษ์, อ้างแล้ว, 81-83.

การเมืองจะเป็นการใช้งานเว็บไซต์ของพรรคการเมืองเพื่อการสื่อสารทางการเมือง และผู้สมัครรับเลือกตั้งเพื่อรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งเป็นสิ่งสำคัญ

กระทั่งช่วง พ.ศ. 2546 เป็นต้นมา รัฐบาลมีนโยบายที่เป็นการส่งเสริมอุตสาหกรรมอินเทอร์เน็ตเป็นผลมาจากพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกอบกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2544 ที่ลดการผูกขาดขององค์กรที่เป็นเจ้าของเครือข่ายพื้นฐาน และส่งเสริมการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตในระดับครัวเรือน เช่น นโยบายคอมพิวเตอร์เอื้ออาทร และนโยบายอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงราคาถูก ดำเนินการโดยกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ในช่วง พ.ศ. 2546 ทำให้จำนวนผู้ใช้อินเทอร์เน็ตเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และมีเนื้อหาที่ไม่เหมาะสมเพิ่มขึ้นตามไปด้วย เช่น เว็บไซต์ลามกอนาจาร เว็บไซต์ขายของผิดกฎหมาย เว็บไซต์ที่มีเนื้อหากระทบต่อความมั่นคงของชาติ รวมถึงเว็บไซต์หมิ่นสถาบันพระมหากษัตริย์ และปัญหาการติดยาออนไลน์ของเยาวชน ทำให้สังคมไทยเริ่มตระหนักและกังวลต่อปัญหาจากเนื้อหาอินเทอร์เน็ตที่ไม่เหมาะสมมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ในเวลานั้นอินเทอร์เน็ตก็ยังคงมีอิทธิพลต่อสังคมไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับสื่อมวลชนประเภทอื่น ๆ²⁴ นโยบายและการพัฒนาเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตในของประเทศไทยในช่วงเวลานี้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตยุค “Web 2.0” หรือที่เรียกว่า The Social Web เป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดสื่อสังคมออนไลน์ ส่งผลให้เกิดการขยายฐานของผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตรูปแบบใหม่ในประเทศไทยอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ในขณะที่รัฐก็มีการจัดตั้งกลไกที่เกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ตมากมายตามไปด้วย เช่น การจัดตั้งกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร กองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับอาชญากรรมทางเทคโนโลยี และการออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 เป็นต้น

ช่วง พ.ศ. 2548 – 2565 เป็นยุคที่อินเทอร์เน็ตได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนไทย ประชากรจำนวนมากสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตผ่านอุปกรณ์เคลื่อนที่ และนิยมใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการเปิดรับข้อมูลข่าวสาร แต่รัฐกลับใช้อำนาจจำกัดควบคุมอินเทอร์เน็ตเป็นอย่างมากผ่านกลไกหรือเครื่องมือของรัฐต่าง ๆ เช่น การจัดตั้งกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม การจัดตั้งศูนย์ต่อต้านข่าวปลอม (Anti-Fake News Center Thailand) การออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 ประกาศหรือคำสั่งของคณะรัฐประหารใน พ.ศ. 2549 และ 2557 รวมถึงความเข้มงวดต่อการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 มีแนวคิดที่จะทำช่องทางเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตของไทยออกสู่ต่างประเทศแบบเส้นทางเดียว (Single Gateway) เพื่อควบคุมการไหลเข้าออกของข้อมูลข่าวสาร นอกจากนี้ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2564 มีนักกิจกรรมและนักวิชาการอย่างน้อย 30 คน ได้รับอีเมลล์และ SMS เตือนว่าโทรศัพท์ของพวกเขาอาจตกเป็นเป้าการเจาะระบบที่ได้รับการสนับสนุนโดยรัฐ (state-sponsored attackers) ระหว่าง พ.ศ. 2563-2564 ซึ่งเป็นช่วงที่การชุมนุมเรียกร้องประชาธิปไตยทั่วประเทศเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าหลักฐานที่รวบรวมจากร่องรอยการเจาะของสปายแวร์เพกาซัส (Pegasus) ไม่สามารถบ่งชี้ได้ว่าบุคคลหรือ

²⁴ พัทธมน วงศ์นาค, อ้างแล้ว, 2.

หน่วยงานใดเป็นผู้ใช้สไปยาแวร์ดังกล่าว แต่จากหลักฐานแวดล้อมก็พอสรุปได้ว่ารัฐบาลไทยเป็นผู้ได้รับประโยชน์สูงสุด²⁵

อาจกล่าวได้ว่า สถานการณ์ทางการเมืองในช่วง พ.ศ. 2548 - 2565 เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการใช้พื้นที่อินเทอร์เน็ตในทางการเมืองเป็นอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะภายหลังการรัฐประหารใน พ.ศ. 2549 และ 2557 รัฐได้ใช้อำนาจตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ฯ ประกอบกับกฎหมายอาญามาตรา 112 และมาตรา 116 เพื่อดำเนินคดีและปิดกั้นเนื้อหาที่มีจุดประสงค์ทางการเมือง การชุมนุมเคลื่อนไหวทางการเมือง และเว็บไซต์ที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์ไปเป็นจำนวนมากศาลจนส่งผลกระทบต่อระดับเสรีภาพอินเทอร์เน็ตของประเทศไทย นอกจากนี้ ยังมีปัญหาภาระของผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตหรือกำหนดบทลงโทษให้กับผู้ให้บริการที่ยอมให้ผู้กระทำความผิดในระบบคอมพิวเตอร์เข้าครอบครอง สร้างบรรยากาศของความกลัวความไม่แน่นอน และเป็นผลให้ผู้ให้บริการมักจะเซ็นเซอร์ตัวเอง²⁶ เพื่อลดความเสี่ยงจากภาระรับผิด พัฒนาการของอินเทอร์เน็ตในประเทศไทยในสมัยปัจจุบันจึงก่อให้เกิดข้อถกเถียงที่ส่งผลให้ประชาชนรู้สึกตื่นตัวกับเรื่องเสรีภาพอินเทอร์เน็ตท่ามกลางสถานะไม่ปกติทางการเมืองอย่างกว้างขวางมากขึ้น

2.1.3 ผลกระทบของอินเทอร์เน็ต

อินเทอร์เน็ตมีคุณสมบัติทางเทคโนโลยีหลายอย่างที่ส่งผลโดยตรงต่อการไหลของข้อมูลข้ามพรมแดนและข้ามรัฐ อำนาจในการควบคุมการเปิดเผยข้อมูลใด ๆ อยู่ในมือของผู้ใช้ เนื้อหาถูกสร้างขึ้นโดยผู้ใช้โดยไม่จำเป็นต้องใช้คนกลางในการส่งเนื้อหาไปยังผู้ชมในวงกว้าง ด้วยการสื่อสารเชิงโต้ตอบส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงของการสื่อสารมวลชนจากผู้ส่งสารรายหนึ่งไปยังผู้รับจำนวนมาก²⁷ ทำให้เกิดการเพิ่มจำนวนการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของประชาชนอย่างกว้างขวางมากขึ้นกว่าในอดีตที่ผ่านมา ปราบปรามการดังกล่าวไม่เพียงแต่ช่วยขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างประชาชน หรือประชาชนกับผู้มีอำนาจรัฐให้มีความใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมด้วยเช่นเดียวกัน

ในปัจจุบันมีความตระหนักถึงผลกระทบของอินเทอร์เน็ตต่อการเมือง เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม รวมไปถึงอัตลักษณ์ของชาติ เนื่องจากอินเทอร์เน็ตเป็นกลไกที่สำคัญในการขับเคลื่อนกระแสโลกาภิวัตน์ให้ก้าวไปอย่างรวดเร็ว ในขณะที่เดียวกันกระบวนการโลกาภิวัตน์ก็ช่วยให้เทคโนโลยีใหม่ ๆ อย่างอินเทอร์เน็ตแพร่กระจายอย่างกว้างขวางทั่วโลก จึงอาจกล่าวได้ว่า อินเทอร์เน็ตเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของกระบวนการโลกาภิวัตน์อย่างแยกกันไม่ออก ซึ่งส่งผลกระทบต่ออย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ต่อประเทศต่าง ๆ ลักษณะของอินเทอร์เน็ตที่ข้ามพรมแดนแพร่กระจาย เปิดกว้าง และยากต่อการควบคุมอาจส่งผลกระทบต่อทั้งในเชิงบวกและเชิงลบได้ มีแนวคิดที่สะท้อนให้

²⁵ อภิรดา มีเดช, “Pegasus Spyware ปรสิตเกาะนักกิจกรรมอย่างน้อย 30 คน ถึงเวลาตั้งคำถามกับขบถลับความมั่นคง,” <https://plus.thairath.co.th/topic/speak/101820> (สืบค้นเมื่อ 30 กรกฎาคม 2565).

²⁶ วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และสฤณี อาชวานันทกุล, “ภาระรับผิดทางกฎหมายของตัวกลาง: ปกป้องพื้นที่อินเทอร์เน็ตเพื่อส่งเสริมการแสดงออกและสร้างสรรค์นวัตกรรม,” <https://thainetizen.org/docs/cdtintermediary-liability/> (สืบค้นเมื่อ 26 พฤษภาคม 2560). อ้างถึงใน พัชรมน วงศ์นาค, อ้างแล้ว, 3-4.

²⁷ พิรงรอง รามสูต รัตนันท์ และนิธิตา คณานิธิพันธ์, อ้างแล้ว, 5.

เห็นถึงการมองผลกระทบของอินเทอร์เน็ต 3 แนวทางด้วยกัน ได้แก่ แนวคิดแบบยูโทเปีย แนวคิดแบบดิสโทเปีย และแนวคิดสังคมนิยมทางเทคโนโลยี กล่าวคือ

1) แนวคิดแบบยูโทเปีย (Utopia) มองว่า อินเทอร์เน็ตเป็นระบบการสื่อสารแบบเครือข่ายทั่วโลกที่อำนวยความสะดวกในการสื่อสารระหว่างประชาชนโดยไม่ขึ้นกับขอบเขตทางภูมิศาสตร์ และความสัมพันธ์นั้นเป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ในการสื่อสาร ซึ่งช่วยให้สามารถสร้างพื้นที่การสื่อสารใหม่ได้ รวมทั้งทำให้เกิดการรวมตัวกันรูปแบบใหม่ บทบาทของอินเทอร์เน็ตนอกเหนือจากการเปลี่ยนปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ยังรวมไปถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างภาคประชาสังคมและภาครัฐเพื่อให้ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดยิ่งขึ้น อินเทอร์เน็ตจะช่วยส่งเสริมและพัฒนาระบอบประชาธิปไตยที่เข้มแข็งและมั่นคง

แนวคิดยูโทเปียเชื่อว่า อินเทอร์เน็ตก็เหมือนเทคโนโลยีอื่น ๆ สามารถแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง และยังช่วยสร้างการมีส่วนร่วมทางการเมืองในวงกว้าง สร้างพื้นที่ใหม่สำหรับการแลกเปลี่ยนทางสังคมและการเมือง ยูโทเปียมีพื้นฐานอยู่บนความเชื่อที่ว่าสื่อสมัยใหม่และระบบสื่อเช่นอินเทอร์เน็ตเป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ในการสื่อสารโดยเฉพาะอินเทอร์เน็ตจะเป็นพื้นที่สาธารณะใหม่ที่ผู้คนสื่อสารกันอย่างเท่าเทียมกันในวงกว้าง หรือเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างชุมชนเสมือนจริง²⁸ แนวคิดแบบยูโทเปียจึงเน้นการมองผลกระทบในเชิงบวกของอินเทอร์เน็ตที่มีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย

2) แนวคิดแบบดิสโทเปีย (Dystopia) เน้นผลกระทบเชิงลบของอินเทอร์เน็ต แนวคิดนี้เห็นว่าอินเทอร์เน็ตมีศักยภาพที่จะทำลายการสื่อสารไม่ว่าจะเป็นการแลกเปลี่ยน หรือพื้นที่ในการสื่อสารอาจบิดเบี้ยว หรืออาจถูกปิดกั้นจนพื้นที่สาธารณะบนอินเทอร์เน็ตจะกลายเป็นพื้นที่ที่ถูกควบคุมหรือครอบงำโดยความคิดเผด็จการ และอินเทอร์เน็ตจะกลายเป็นเครื่องมือเผด็จการแทนการส่งเสริมประชาธิปไตย ทำให้คนแตกแยกกระจัดกระจายไม่มีศูนย์กลาง (fragmentation)²⁹

แนวคิดนี้เชื่อว่าบนอินเทอร์เน็ต ไม่สามารถผูกมัดสมาชิกของสังคมได้ และอินเทอร์เน็ตสามารถจำกัดการเชื่อมต่อจากส่วนกลางได้ ว่าใครบ้างที่สามารถเข้าถึงโครงสร้างการสื่อสารแบบรวมศูนย์ และผู้ที่ไม่มีสิทธิ์เข้าถึงข้อมูลจะไม่สามารถสื่อสารได้มากไปกว่าในอดีต ยิ่งไปกว่านั้น อินเทอร์เน็ตยังทำให้ชีวิตทางการเมืองหยุดชะงักแทนที่จะช่วยให้ผู้คนเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมือง จะมีแต่เฉพาะผู้ที่เข้าถึงอินเทอร์เน็ตและข้อมูลบนอินเทอร์เน็ตเท่านั้นที่สามารถเข้าร่วมในการเมืองได้

3) แนวคิดสังคมนิยมทางเทคโนโลยี (Technorealism) มองอินเทอร์เน็ตอย่างเป็นกลาง แนวคิดนี้มองว่าอินเทอร์เน็ตเป็นเพียงสิ่งที่ส่งเสริมระบบการสื่อสาร เพราะคนในสังคมยังคงมีปฏิสัมพันธ์กัน และสื่อสารแบบเห็นหน้ากัน อินเทอร์เน็ตได้เพิ่มช่องทางอีกรูปแบบหนึ่ง แต่นั่นไม่ได้หมายความว่าอินเทอร์เน็ตจะเข้ามาแทนที่

²⁸ Rheingold, Howard. *The Virtual Community: homesteading on the electronic frontier* (Cambridge: The MIT Press, 2000), 323. อ้างถึงใน วราภรณ์ วนาพิทักษ์, อ้างแล้ว, 137.

²⁹ Castells, Manuel. *The Network Society- A Cross-Cultural Perspective* (Cheltenham: Edward Elgar, 2004), 38-40. อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 138.

ระบบสื่อสารทั้งหมด³⁰ มุมมองนี้มองว่าอินเทอร์เน็ตไม่ได้มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นเพียงเครื่องมือทางเทคโนโลยี อินเทอร์เน็ตเป็นกลางทางวัฒนธรรมและศีลธรรม อินเทอร์เน็ตมีอยู่ทุกที่และทุกเวลา และมีค่าเป็นกลางในตัวเอง ค่าดังกล่าวไม่ได้เกิดจากการใช้ของมนุษย์หรือเกิดจากมนุษย์เป็นผู้กำหนด³¹

อย่างไรก็ตาม แนวคิดส่วนใหญ่เกี่ยวกับผลกระทบของอินเทอร์เน็ตที่มีต่อวัฒนธรรมก็คือ อินเทอร์เน็ตจะเป็นแรงผลักดันที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม โดยอาศัยความเชื่อที่ว่าเทคโนโลยีจะกำหนดทุกสิ่ง การกำหนดระดับเทคโนโลยี เช่น การทำให้เป็นเนื้อเดียวกันทางวัฒนธรรม มองว่าการแพร่กระจายของอินเทอร์เน็ตเป็นตัวกำหนดที่สำคัญที่สุดของความไม่มั่นคงของวัฒนธรรมท้องถิ่น และนำวัฒนธรรมใหม่มาครอบงำในแนวเดียวกัน ในทางตรงข้าม บางกลุ่มต่อต้านการครอบงำทางวัฒนธรรม และจักรวรรดินิยมทางวัฒนธรรม มองว่าอินเทอร์เน็ตได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับกลุ่มภาคประชาสังคม หรือกลุ่มนักเคลื่อนไหวทางไซเบอร์ต่อต้านการแพร่กระจายของทุนนิยมทั่วโลก ซึ่งรวมถึงผู้ที่ต้องการควบคุมเนื้อหาอินเทอร์เน็ตเพื่อต่อสู้กับผลกระทบด้านลบของเนื้อหาที่ทำลายวัฒนธรรม³²

สำหรับนัยทางการเมือง อินเทอร์เน็ตได้ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางการเมืองในหลายประเทศ โดยเฉพาะในประเทศที่ปกครองในระบอบคอมมิวนิสต์ หรือระบอบเผด็จการ เช่น จีน ซึ่งเป็นประเทศที่ปกครองโดยระบอบคอมมิวนิสต์ มองว่าอินเทอร์เน็ตเป็นตัวสนับสนุนและก่อให้เกิดการขยายตัวของค่านิยมประชาธิปไตย ซึ่งได้แผ่ขยายไปทั่วหน่วยงานของรัฐหรือองค์กรต่าง ๆ หรือกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลในประเทศตะวันตก หน่วยงานเหล่านี้คัดเลือกเรื่องราวที่สะท้อนถึงระบอบประชาธิปไตยของตะวันตกและเผยแพร่ในรูปแบบภาพและเสียงทางอินเทอร์เน็ต ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตที่เข้าชมเว็บไซต์ดังกล่าวจะรู้สึกชื่นชมประชาธิปไตยแบบตะวันตก³³

การขยายตัวของอินเทอร์เน็ตภายหลังจากการเกิดเทคโนโลยียุค Web 1.0 เป็นต้นมา ส่งผลให้ประชาชนทั่วไปสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรีบนอินเทอร์เน็ตบนพื้นฐานของความเป็นสากล งานที่ศึกษาการแสดง

³⁰ Fischer D.R., and Wirgth, L.M. "On Utopias and Dystopias: Toward and Undemanding of the Discourse Surrounding the Internet," *Journal of Computer Mediated Communication (JCMC)*, 6 (2001). อ้างถึงใน วราภรณ์ วนาพิทักษ์, อ้างแล้ว, 138.

³¹ Deborah G., David. "Democratic and Value on the Internet," in *Internet Ethics*, ed. Duncan Langford (London: Macmillan, 2000), 181. อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 138.

³² วราภรณ์ วนาพิทักษ์, อ้างแล้ว, 136-139.

³³ เรื่องเดียวกัน, 141.

ความคิดเห็นบนโลกออนไลน์ของ Rheingold³⁴ Shapiro³⁵ Margolis³⁶ และ Côté³⁷ เห็นสอดคล้องกันว่า การแสดงความคิดเห็นทางอินเทอร์เน็ตหรือสื่อสังคมออนไลน์มีส่วนทำให้เกิดคุณค่าของประชาธิปไตย ขยายช่องทางแสดงความคิดเห็น สร้างพลังพลเมือง ช่วยแก้ปัญหาการเมืองต่าง ๆ สร้างพื้นที่ใหม่ ๆ ที่ไร้พรมแดน มีความเท่าเทียมกันและไม่ถูกควบคุมโดยรัฐ

นักวิชาการในกลุ่มนี้เชื่อว่าการวิจารณ์ทางอินเทอร์เน็ตได้ขยายวิธีที่ผู้คนใช้เสรีภาพในการแสดงออก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เทคโนโลยีเครือข่ายสังคมกำลังถูกใช้เพื่อสร้างชุมชนออนไลน์ที่ทรงพลังและมีอิทธิพลต่อการรณรงค์ทางการเมือง สามารถสร้างข่าวใหญ่ล่วงหน้าได้มากกว่าสื่อกระแสหลัก และช่วยให้บุคคลหรือกลุ่มสามารถเข้าถึงทรัพยากรได้มากขึ้น พลเมือง องค์กร และผู้อยู่อาศัยในพื้นที่เดียวกันสามารถใช้อุปกรณ์เคลื่อนที่เพื่อสะท้อนความต้องการของชุมชนและติดตามการดำเนินการของรัฐบาลผ่านการตรวจสอบแบบมีส่วนร่วมต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นว่าการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่ทันสมัยมีส่วนอย่างมากต่อความสามารถของผู้คนในการแสดงสิทธิและเสรีภาพของตน สิ่งนี้มีบทบาทสำคัญในการทำให้ระบอบประชาธิปไตยในหลาย ๆ ด้านมีคุณภาพสูงขึ้น

ในทางกลับกัน สื่อดิจิทัลถูกมองว่าเป็นเครื่องมือของรัฐบาลหรือผู้ปลูกฝังความเชื่อและพฤติกรรมของผู้คนผ่านระบบการตรวจสอบสื่อที่เข้มงวดเป็นที่มาของการจำกัดช่องทางการรับรู้และความคิดเห็น เป็นภัยต่อความเป็นส่วนตัว อันเกิดจากการเข้าถึงข้อมูลส่วนบุคคลโดยไม่ได้รับอนุญาตผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ การวิเคราะห์ของ The Economist ยังเห็นว่าสาเหตุของความไม่รู้อยู่ที่บทบาทของการเคลื่อนไหวภาคประชาชนบนโลกออนไลน์ ทำให้การสร้างกระบวนการความคิดของแต่ละคนมีโอกาสมากขึ้นที่จะมีฐานมาจาก “ความคิดเห็น” และ “อคติ” ซึ่งปัญหาการมีส่วนร่วมทางอินเทอร์เน็ตเป็นปัญหาที่ผู้นำทางการเมืองจำนวนมากต้องการที่จะสนับสนุนให้สังคมเกิดมุมมองเช่นนี้³⁸

อาจกล่าวได้ว่า มุมมองผลกระทบของอินเทอร์เน็ตมีทั้งมุมมองเชิงบวก เชิงลบ และเป็นกลาง จึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าอินเทอร์เน็ตไม่ได้ส่งผลกระทบต่อการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของแต่ละประเทศ การ

³⁴ Rheingold H., *The virtual community: Homesteading on the electronic frontier* (Massachusetts: Addison-Wesley, 1993). อ้างถึงใน พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, “ประชาธิปไตยไซเบอร์กับการพัฒนาคุณค่าของประชาธิปไตยในประเทศไทย,” *วารสารด้านการบริหารรัฐกิจและการเมือง*, 8(3) (2562): 178.

³⁵ Shapiro, Andrew L. *The control revolution: How the internet is putting Individuals in charge and changing the world we know* (New York: Public Affair, 1999) อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 178.

³⁶ Margolis, Michael. “E-Government and democracy,” In *The Oxford handbook of political behavior*, ed. Russell J. Dalton, Han-Dieter Klingemann (Oxford: Oxford University Press, 2007) อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 178.

³⁷ Côté, François. “Parliamentary institutions and cyber-democracy,” *Canadian Parliamentary Review*, 27(3) (2004): 23-26. อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 178.

³⁸ พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, “ประชาธิปไตยไซเบอร์กับการพัฒนาคุณค่าของประชาธิปไตยในประเทศไทย,” *วารสารด้านการบริหารรัฐกิจและการเมือง*, 8(3) (2562): 177-179.

กำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตจึงต้องเกิดควบคู่กับการส่งเสริมการสร้างพื้นที่สาธารณะอย่างสร้างสรรค์บนอินเทอร์เน็ตในเวลาเดียวกัน

2.1.4 อินเทอร์เน็ตกับการเมืองไทย

วิธีการสื่อสารของสังคมการเมืองไทยได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน เมื่ออินเทอร์เน็ตกลายมาเป็นสื่อใหม่ที่มีความสำคัญ และเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของผู้คน ทั้งในฐานะการเป็นแหล่งข้อมูลขนาดใหญ่ และในฐานะการเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการสื่อสารซึ่งมีเครือข่ายเชื่อมโยงทั่วโลก อินเทอร์เน็ตได้สร้างพื้นที่สาธารณะใหม่ที่เปิดกว้างและมีเสรีภาพในการแสดงออกสูงกว่าสื่อดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็นวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ที่มีการกำกับดูแลและการกลั่นกรองเนื้อหาที่ถูกรวมศูนย์ ทำให้สื่อดั้งเดิมต้องผลิตสร้างเนื้อหาภายในกรอบของอำนาจรัฐตามกฎหมายหรือคำสั่งต่าง ๆ ของรัฐ

การเติบโตของวิธีการสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ตอย่างรวดเร็วในสังคมไทยนับตั้งแต่ทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา นอกจากส่งผลทางบวกต่อสังคมไทยแล้ว อินเทอร์เน็ตยังส่งผลทางลบต่อสังคมไทยเช่นกัน โดยเฉพาะประเด็นด้านเนื้อหาที่ไม่เหมาะสม การพนันออนไลน์ การหลอกลวงออนไลน์ การโจรกรรมข้อมูลออนไลน์ ซึ่งนำไปสู่ปัญหาการละเมิดข้อมูลส่วนบุคคล การละเมิดสิทธิส่วนบุคคล และการหลอกลวงออนไลน์ จึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตไม่มีความจำเป็น กระนั้นก็ตาม นักกิจกรรมเคลื่อนไหวทางการเมือง และผู้ใช้อินเทอร์เน็ตได้แสดงความกังวลรวมทั้งมีข้อวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับประเด็นสิทธิเสรีภาพในการแสดงออก การตีความบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องเพื่อขยายฐานอำนาจรัฐในโลกออนไลน์ โดยมีวาระซ่อนเร้นเพื่อจำกัดสิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของประชาชน เนื่องจากรัฐใช้อำนาจเพื่อกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตในประเด็นที่เป็นปัญหา รวมทั้งใช้เป็นโอกาสในการปิดกั้นเนื้อหาบางประเภทที่เกี่ยวข้องกับการเมืองซึ่งรัฐไม่พึงประสงค์ในเวลาเดียวกัน การกระทำของรัฐในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นเรื่องที่มีความอ่อนไหวอย่างมากท่ามกลางความขัดแย้งทางการเมือง พ.ศ. 2548 – 2565 ซึ่งมีการแบ่งขั้วทางสังคมการเมือง (Socio-Political Polarization) อย่างสูงในสังคมไทย ความเห็นต่างในหลายกรณีถูกดำเนินการโดยการใช้อำนาจรัฐทางตรง เช่น การใช้กฎหมายปราบปรามจับกุมดำเนินคดี หรือบางกรณีอาจเกิดจากการใช้กลไกทางอ้อม เช่น ศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมประเทศไทย (Anti-Fake News Thailand) การใช้กองกำลังไซเบอร์ (Cyber Troops) การปฏิบัติการข่าวสาร (Information Operations: IO) การใช้โปรแกรมสอดส่องติดตาม (Spyware) เป็นต้น

พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์ ได้สำรวจการศึกษาในช่วงระยะเวลาราวทศวรรษกว่าที่ผ่านมาโดยแบ่งการศึกษาความสัมพันธ์ของอินเทอร์เน็ตกับการเมืองไทยได้เป็น 3 กลุ่ม กล่าวคือ³⁹

กลุ่มที่หนึ่ง เป็นการศึกษาผลกระทบของประชาธิปไตยจากการใช้อินเทอร์เน็ต ในการศึกษาบางเรื่องอินเทอร์เน็ตได้เปิดโอกาสให้มีการขยายความคิดเห็นอย่างแท้จริง และในแง่นี้การใช้สื่อดิจิทัล หรือการแสดงความคิดเห็น

³⁹ พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, อ้างแล้ว, 180-182.

คิดเห็นทางอินเทอร์เน็ตส่งเสริมค่านิยมประชาธิปไตย เช่น ยุทธพร อิศรชัย⁴⁰ และ รัชนิกร ทองทิพย์⁴¹ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานของ ณัฐกานต์ กุลณรงค์⁴² ซึ่งมีการเปรียบเทียบแสดงให้เห็นชัดเจนว่าสื่อดิจิทัลเป็นช่องทางทางเลือกสำหรับผู้ที่เห็นแตกต่างจากรัฐบาล เนื่องจากสื่อหลักไม่ว่าจะเป็นวิทยุโทรทัศน์ วิทยุกระจายเสียง หนังสือพิมพ์ มักถูกควบคุมโดยรัฐบาล ในขณะที่ งานของ ชาญชัย ชัยสุขโกศล⁴³ ได้เสนอแนะว่า อินเทอร์เน็ตจะนำมาซึ่งการต่อสู้ทางการเมืองอย่างสันติวิธีอันเป็นสิ่งที่ส่งเสริมค่านิยมของประชาธิปไตย การศึกษาประเภทนี้สอดคล้องกับมุมมองของอินเทอร์เน็ตเกี่ยวกับค่านิยมประชาธิปไตย

กลุ่มที่สอง มองว่า ในบางกรณีอินเทอร์เน็ตได้กลายเป็นหนทางลดคุณค่าประชาธิปไตย โดยเฉพาะการสร้างวาทกรรมความเกลียดชัง การมองด้านความมั่นคงของรัฐ ซึ่งเป็นช่องทางสร้างการแบ่งขั้วทางการเมืองที่รุนแรง และโจมตีด้วยข้อมูลเท็จ งานศึกษาประเภทดังกล่าว เช่น กานต์ ชิวสาธน์⁴⁴ มองว่า ปรากฏการณ์บางอย่างในโลกโซเชียลสามารถสร้างการโต้ตอบด้วยวาจาได้เท่านั้น โดยไม่สร้างคุณค่าที่แท้จริงให้กับประชาธิปไตย คณะกรรมการการทหาร วุฒิสภา⁴⁵ ยังมีงานศึกษาที่มองอินเทอร์เน็ตในฐานะเครื่องมือที่จะสร้างผลลบต่อความมั่นคงของชาติในด้านการเมือง ด้านสังคม ด้านการทหาร และด้านปัญหาความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในขณะที่ มัทนา นันตา⁴⁶ และสุรสาธินี พลอยขาว⁴⁷ ได้ศึกษาเกี่ยวกับการสื่อสารความเกลียดชังบน YouTube ภาษาไทย และกระดานสนทนา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงผลกระทบด้านลบของประชาธิปไตยจากสื่อดิจิทัลด้วยเช่นเดียวกัน

กลุ่มสุดท้าย เป็นงานวิจัยที่มองว่าปัญหาอินเทอร์เน็ตเป็นเครื่องมือของรัฐหรือองค์กรภาคเอกชนต่าง ๆ ที่เข้ามาละเมิดหรือควบคุมเสรีภาพหรือความเป็นส่วนตัวของประชาชน เช่น พิงรอรอง รามสูต และนิธิมา คณา

⁴⁰ ยุทธพร อิศรชัย, “อินเทอร์เน็ตกับการเมืองไทย,” (วิทยานิพนธ์สาขาวิชาการปกครอง ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544) อ้างถึงใน พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, อ้างแล้ว, 180.

⁴¹ รัชนิกร ทองทิพย์, “การใช้สื่ออินเทอร์เน็ตเพื่อสร้างพันธมิตรของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่,” (วิทยานิพนธ์คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548) อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 180.

⁴² ณัฐกานต์ กุลณรงค์, “การสื่อสารทางการเมืองบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตในช่วงการต่อต้านรัฐบาลทักษิณ (วิทยานิพนธ์คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551) อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 180.

⁴³ ชาญชัย ชัยสุขโกศล, “เทคโนโลยีกับการต่อสู้ทางการเมืองโดยไร้ความรุนแรง: ศึกษากรณีอินเทอร์เน็ตในประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552) อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 180.

⁴⁴ กานต์ ชิวสาธน์, “ปรากฏการณ์ล้อเลียนเสียดสีข่าวในรายการทีวีออนไลน์เจาะข่าวต้น,” (วิทยานิพนธ์สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556) อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 180.

⁴⁵ คณะกรรมการการทหาร วุฒิสภา, *สื่อสังคมออนไลน์กับภัยคุกคามต่อความมั่นคงของชาติ* (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการการทหาร วุฒิสภา, 2555) อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 180.

⁴⁶ มัทนา นันตา, “เว็บไซต์ยูทูบ (ภาษาไทย) กับการสื่อสารความเกลียดชัง,” (วิทยานิพนธ์สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556) อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 181.

⁴⁷ สุรสาธินี พลอยขาว, “วีจันกรรมการแสดงความไม่พอใจในกระดานสนทนาทางอินเทอร์เน็ต,” (วิทยานิพนธ์คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551) อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 181.

นิรันดร์⁴⁸ พบว่า การปิดกั้นเว็บไซต์และการใช้กฎหมายเป็นวิธีหลักในการควบคุมหรือสร้างกฎเกณฑ์ในการแสดงความคิดเห็นของคุณทางออนไลน์ ไม่ใช่แนวทางระยะยาวที่ดี และเสนอแนะว่ารัฐหรือสังคมควรมีแนวทางที่ไม่จำเป็นต้องใช้กฎหมายเพื่อสร้างมาตรฐานความคิดเห็นออนไลน์ หรืออาจใช้ค่านิยมทางสังคมอีกชุดหนึ่ง เช่น วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ความเชื่อใจ ความไว้วางใจ หรือความสัมพันธ์ทางสังคมที่สร้างค่านิยมบางอย่างที่สามารถเชื่อมโยงและยอมรับร่วมกันได้ เป็นเครื่องมือในการชักนำความคิดเห็นออนไลน์มากกว่า

สอดคล้องกับสาวตรี สุขศรี⁴⁹ ที่ได้เห็นปัญหาจากการบังคับใช้กฎหมายในการควบคุมอินเทอร์เน็ตที่ก่อให้เกิดผลเสียต่อความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน และระหว่างคนในสังคม พบว่า ผลกระทบจากพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และนโยบายของรัฐบาลว่าด้วยสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกโดยได้แสดงให้เห็นถึงผลกระทบของการใช้ มาตรา 14(1) ในฐานความผิดหมิ่นประมาทไว้ว่า เป็นการบังคับใช้กฎหมายที่ซ้ำซ้อน เนื่องจากความผิดฐานหมิ่นประมาทมีบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญาอยู่แล้ว มีอัตราโทษที่สูง โดยความผิดตามมาตรา 14(1) มีอัตราโทษจำคุกไม่เกิน 5 ปี ปรับไม่เกิน 100,000 บาท ขณะที่ความผิดฐานหมิ่นประมาทมีอัตราโทษจำคุกไม่เกิน 1 ปี ปรับไม่เกิน 20,000 บาท ความผิดฐานหมิ่นประมาทโดยการโฆษณา มีอัตราโทษจำคุกสูงสุดไม่เกิน 2 ปี ปรับไม่เกิน 200,000 บาท เมื่อนำ พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ มาตรา 14(1) มาใช้ฟ้องร้องในประเด็นการหมิ่นประมาทจึงทำให้จำเลยต้องรับโทษที่หนักขึ้น นอกจากนี้ ยังเป็นคดีที่ยอมความไม่ได้ คดีหมิ่นประมาทเป็นความผิดต่อส่วนตัว คดีจำนวนไม่น้อยเมื่อขึ้นสู่ชั้นศาลแล้วสามารถตกลงชดเชยค่าเสียหาย หรือกล่าวขอโทษกัน ก็ทำให้คดีความจบกันไปได้ แต่ความผิด พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ มาตรา 14(1) ไม่ใช่ความผิดที่ยอมความได้ แม้ผู้เสียหายกับจำเลยตกลงกันได้จนคดีหมิ่นประมาทจบลงแล้ว ความผิดตามมาตรา 14(1) ก็ยังต้องดำเนินคดีต่อไป ส่งผลกระทบต่อตัวจำเลยและทำให้คดีกรงโรงรศาลโดยไม่จำเป็น งานวิจัยของสาวตรี สุขศรี ยังสอดคล้องกับงานศึกษาของ สุวิชาภา อ่อนพึ้ง⁵⁰ ซึ่งพบว่า มีการใช้มาตรการทางสังคมเพื่อต่อต้านผู้กระทำความผิด เช่น การล่าแม่มด แต่ไม่ควรยกข้ออ้างเรื่องความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน ตราบใดที่การแสดงความคิดเห็นหรือการแสดงออกใด ๆ อยู่ในกรอบของกฎหมาย และผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตต้องรับผิดชอบหากมีการกระทำความผิดตาม พ.ร.บ. คอมพิวเตอร์

ความสัมพันธ์ของอินเทอร์เน็ตกับการเมืองไทยจึงมีทั้งอินเทอร์เน็ตในฐานะเครื่องมือสื่อสารทางการเมืองของพรรคการเมือง นักการเมือง องค์กรทางการเมืองต่าง ๆ รวมทั้งเป็นเครื่องมือสื่อสารทางการเมืองของขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมือง และเป็นพื้นที่การเคลื่อนไหวทางการเมืองในโลกไซเบอร์ที่เป็นพลังใหม่ซึ่งส่งผล

⁴⁸ พิรงรอง รามสูต และนิธิตา คณานิรันดร์, อ้างแล้ว, อ้างถึงใน พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, อ้างแล้ว, 181.

⁴⁹ สาวตรี สุขศรี, *รายงานการวิจัยเรื่อง ผลกระทบจากพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และนโยบายของรัฐกับสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น* (กรุงเทพฯ: โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน, 2555), อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 181.

⁵⁰ สุวิชาภา อ่อนพึ้ง, “ปัญหาการบังคับใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550: ศึกษาความผิดเกี่ยวกับการเผยแพร่ข้อมูลอันกระทบต่อความมั่นคงแห่งราชอาณาจักร,” (วิทยานิพนธ์คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554) อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 182.

ต่อการเมืองในโลกแห่งความเป็นจริงมากขึ้นเป็นลำดับ อย่างไรก็ตาม ในหลายประเด็นเกี่ยวเนื่องกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐ เช่น การตีความบังคับใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 ในทิศทางที่จำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชนในโลกอินเทอร์เน็ต รวมทั้งพยายามควบคุมโครงสร้าง/สถาปัตยกรรมอินเทอร์เน็ตในฐานะโครงสร้างพื้นฐานของอินเทอร์เน็ต ด้วยพระราชบัญญัติการรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ พ.ศ. 2562 และการกระทำทางการเมืองต่อนักเคลื่อนไหวทางการเมืองที่เชื่อมโยงกับการแสดงความคิดเห็นบนอินเทอร์เน็ต ทำให้การแสดงความคิดเห็นบนอินเทอร์เน็ตในสังคมไทยมีความเสี่ยง และการแสดงความคิดเห็นหรือกิจกรรมบนอินเทอร์เน็ตถูกมองด้วยความไม่ไว้วางใจจากรัฐและกลายเป็นเรื่องของอาชญากรรมไซเบอร์ อินเทอร์เน็ตได้กลายเป็นพื้นที่ซึ่งรัฐเข้ามาแทรกแซงหรือจำกัดเสรีภาพในการแสดงออกทางการเมืองของบุคคล มากกว่าจะเป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยดิจิทัล อันจะเป็นการช่วยเติมเต็มข้อจำกัดบางประการของประชาธิปไตยแบบตัวแทนในโลกแห่งความเป็นจริง

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต

การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตมีความแตกต่างกันไปตามบริบทของระบบการเมือง ระบบการปกครอง ระบบเศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์ความเป็นมา ค่านิยม ความคิดความเชื่อ และบรรทัดฐานทางสังคมของแต่ละประเทศ การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตจึงมีพัฒนาการเชิงแนวคิดที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีแนวคิดที่น่าสนใจ โดยเฉพาะทฤษฎีเกี่ยวกับการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต ประเภทวิทยาของการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต และกลไกที่ใช้ในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตของ Lawrence Lessig

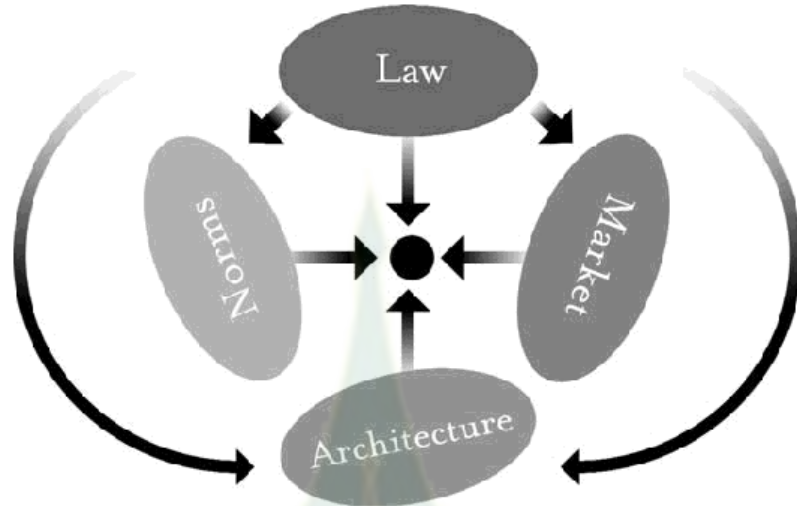
Lawrence Lessig ได้เสนอแนวคิดเรื่องการกำกับดูแลด้วย “Code” ในบทความเรื่อง *The Law of the Horse: What Cyberlaw Might Teach*⁵¹ และหนังสือเรื่อง *Code and Other Laws of Cyberspace*⁵² โดย Lessig อธิบายว่า ความเชื่อที่ว่าอินเทอร์เน็ตเป็นพื้นที่ที่กำกับดูแลไม่ได้นั้นเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง เพราะอินเทอร์เน็ตประกอบด้วยสถาปัตยกรรมที่มีฟังก์ชันในตัวของมันเองที่เรียกว่า Code ซึ่ง Code สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามบริบทของระบบการเมือง ระบบการปกครอง หรือนโยบายของแต่ละรัฐ ดังนั้น รัฐจึงสามารถกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตได้ผ่าน Code นั้นเอง

Lessig เสนอว่า มีองค์ประกอบ 4 ประการที่ส่งผลต่อการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต ได้แก่ 1) กฎหมาย (Law) 2) ตลาด (Market) 3) บรรทัดฐานสังคม (Norms) 4) โครงสร้าง/สถาปัตยกรรมของอินเทอร์เน็ต (Internet Structure/Architecture)

⁵¹ Lessig, Lawrence “The Law of the Horse: What Cyberlaw Might Teach” *Harvard Law Review*, 113 (1999). อ้างถึงใน พัชรมน วงศ์นาค, 17-21.

⁵² Lessig, Lawrence *Code: And Other Laws of Cyberspace* (New York: Basic Books, 1999). อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 17-21.

องค์ประกอบเหล่านี้เป็นกลไกการกำกับดูแลในตัวเอง จะส่งผลกระทบหรือสร้างข้อจำกัดในลักษณะต่าง ๆ อาจเสริมสร้างซึ่งกันและกันหรือลดประสิทธิภาพของกันและกัน ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต ตามแนวคิด Pathetic Dot Theory ของ Lessig สามารถอธิบายได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 2.1 แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต
ตามแนวคิด Pathetic Dot Theory ของ Lawrence Lessig

ที่มา: Lessig, Lawrence. *Code: And Other Laws of Cyberspace* (New York: Basic Books, 1999), 90-95.

- 1) กฎหมาย ควบคุมและควบคุมพฤติกรรมบนอินเทอร์เน็ตโดยกำหนดบทลงโทษสำหรับการกระทำผิด ตัวอย่างของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ต ได้แก่ กฎหมายว่าด้วยอาชญากรรมทางคอมพิวเตอร์ กฎหมายลิขสิทธิ์ กฎหมายควบคุมสื่อ กฎหมายอาญา ฯลฯ
- 2) ตลาด การใช้อินเทอร์เน็ตล้วนมีค่าใช้จ่ายสูง ค่าธรรมเนียมการเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตซึ่งมีราคาต่างกันจะทำให้การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตมีคุณภาพต่างกัน ปัจจัยด้านต้นทุนนี้มีผลทางอ้อมต่อการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต
- 3) บรรทัดฐานทางสังคม เป็นหนึ่งในปัจจัยในการควบคุมพฤติกรรมบนอินเทอร์เน็ต แต่ละสังคมการเมืองจะมีบรรทัดฐานและค่านิยมร่วมกันที่ยอมรับได้และยอมรับไม่ได้ นอกจากนี้ แพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์แต่ละแห่งยังมีกฎ มารยาท ข้อบังคับ หรือข้อตกลง เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้ใช้บริการ ผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามจะถูกลงโทษโดยผู้บริหารเว็บไซต์ หรือจากผู้ใช้รายอื่นในสังคมนั้น
- 4) โครงสร้างหรือสถาปัตยกรรมของอินเทอร์เน็ต ซึ่ง Lessig เรียกว่า Code หมายถึง ฮาร์ดแวร์และซอฟต์แวร์ที่สร้างข้อจำกัดทางเทคนิคในการใช้งานต่างๆ บนอินเทอร์เน็ต เช่น การออกแบบระบบเพื่อตั้งรหัสและป้อนรหัสผ่านเพื่อเข้าใช้บริการอินเทอร์เน็ตนั้น หรือเว็บไซต์ ออกแบบด้วยการเข้ารหัส HTTPS (Hypertext Transfer Protocol Secure) เพื่อความปลอดภัยของข้อมูลส่วนบุคคลและข้อมูลทางการเงินของผู้ใช้ หรือความเป็นเจ้าของเครือข่ายการสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

องค์ประกอบที่มีอิทธิพลมากที่สุดต่อโครงสร้างการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตในมุมมองของ Lessig คือ กฎหมาย ซึ่งมีผลบังคับใช้และสามารถเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบอื่น ๆ ตามที่กฎหมายกำหนด Lessig แบ่งประเภทการใช้กฎหมายที่ควบคุมอินเทอร์เน็ตออกเป็น 2 แบบ กล่าวคือ การกำกับดูแลโดยตรงและการกำกับดูแลโดยอ้อม

สำหรับการกำกับดูแลโดยตรง เป็นกฎหมายที่ควบคุมพฤติกรรมของบุคคลบนอินเทอร์เน็ต โดยมีบทลงโทษบางประการสำหรับความผิด

การกำกับดูแลทางอ้อม จะกระทำผ่านกฎหมายเพื่อปรับเปลี่ยนโครงสร้างของเงื่อนไขบังคับอื่น ๆ ซึ่งในที่นี้แบ่งออกเป็น 3 ส่วน⁵³ ได้แก่

(1) การใช้กฎหมายเพื่อเปลี่ยนแปลงกลไกตลาด เช่น การออกกฎหมายเพื่อบังคับใช้สัญญาหรือกฎหมายภาษีเพื่อเพิ่มสถานะตลาดสำหรับพฤติกรรมบางอย่าง หรือการออกกฎหมายเกี่ยวกับเงินอุดหนุนเพื่อลดเงื่อนไขสำหรับพฤติกรรมบางอย่าง

(2) การใช้กฎหมายเพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสถาปัตยกรรมอินเทอร์เน็ต เพื่อให้สถาปัตยกรรมทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมการใช้อินเทอร์เน็ต เช่น เทคโนโลยีในการควบคุมหรือบล็อกการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต หรือกำหนดบทลงโทษหรือความรับผิดชอบของตัวกลางที่เป็นผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต ฯลฯ

(3) การใช้กฎหมายช่วยเสริมสร้างบรรทัดฐานทางสังคมหรือค่านิยมในเนื้อหาทางอินเทอร์เน็ต ดังที่เห็นได้ชัดเจนในเยอรมนี เกี่ยวกับเนื้อหาของลัทธินาซีหรือการปฏิเสธว่าไม่เคยมีการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิว ถือเป็นเนื้อหาที่ผิดกฎหมายในทุกสื่อรวมทั้งอินเทอร์เน็ต

หนังสือเรื่อง CODE 2.0⁵⁴ ซึ่งปรับปรุงในเวลา 7 ปีต่อมา Lessig ได้กล่าวถึงข้อโต้แย้งเดิมที่เขียนไว้ในหนังสือ Code and Other Laws of Cyberspace ซึ่งเขียนขึ้นเพื่อตอบโต้และต่อต้านแนวคิดที่ว่ารัฐไม่สามารถควบคุมกำกับไซเบอร์สเปซและอินเทอร์เน็ตได้ โดยยืนยันว่า การมีกฎระเบียบในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตของรัฐบาลนั้นใกล้เข้ามาแล้ว และอินเทอร์เน็ตจะมีวิวัฒนาการไปในทิศทางที่ควบคุมได้มากขึ้น รัฐไม่สามารถสัมผัสชีวิตออนไลน์ได้ ดังนั้นชีวิตออนไลน์จะแตกต่างกันและแยกออกจากชีวิตออฟไลน์

อย่างไรก็ตาม Lessig ให้ความสำคัญกับการมีอิทธิพลครอบงำของกลุ่มทุนและตลาดที่มีต่ออินเทอร์เน็ตไม่น้อยกว่าบทบาทและอิทธิพลของรัฐที่มีต่อการควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ต ดังจะเห็นได้จากหนังสือเรื่อง The future of ideas: the fate of the commons in a connected world⁵⁵ และบทความเรื่อง In Defense of Piracy⁵⁶ ซึ่ง Lessig เรียกร้องให้มีข้อบังคับในการปกป้องเนื้อหาของอินเทอร์เน็ตจากกฎหมายเรื่องลิขสิทธิ์และสิทธิบัตร เขาเสนอให้รัฐบาลแทรกแซงการเขียนโค้ดโดยบริษัทที่มีอำนาจทางการตลาด สร้างกฎระเบียบที่รับรองโอเพ่นซอร์ส

⁵³ พัทธมน วงศ์นาค, อ้างแล้ว, 17-21.

⁵⁴ Lessig, Lawrence. *Code Version 2.0* (New York: Basic Books, 2006).

⁵⁵ Lessig, Lawrence. *The Future of Ideas: The Fate of the Commons in a Connected World* (New York: Vintage Books, 2003).

⁵⁶ Lessig, Lawrence. "In Defense of Piracy," *Wall Street Journal*, (2008).

ซอฟต์แวร์ที่ใช้ร่วมกัน ดังที่ Lessig กล่าวว่า “เราชนะการต่อสู้ทางการเมืองในการควบคุมกำกับของรัฐเพื่อกลับเข้ามาถูกควบคุมกำกับในนามของตลาด”

Lessig เชื่อว่ามีบริษัทเพียงไม่กี่แห่งที่ถูกกำหนดให้ครอบครองพื้นที่ข้อมูลส่วนใหญ่ในภาคเศรษฐกิจ ในการเผชิญกับอำนาจทางการตลาดจำนวนมหาศาล Lessig เสนอให้มีกฎระเบียบที่จะรับรองความเป็นอิสระและการเปิดกว้างของอินเทอร์เน็ตอย่างต่อเนื่อง โดยให้รัฐสภาและหน่วยงานด้านการบริหารที่เกี่ยวข้องออกกฎหมายและระเบียบเพื่อรับประกันผู้ใช้ใน 3 มิติของอินเทอร์เน็ต ได้แก่ (1) การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตราคาถูกรหรือไม่มีค่าบริการ (2) โอเพ่นซอร์สซอฟต์แวร์ไม่มีค่าบริการสำหรับการใช้งานอินเทอร์เน็ต และ (3) การใช้เนื้อหาอินเทอร์เน็ตโดยไม่มีค่าบริการ

Lessig ได้ตั้งคำถามในบทความเรื่อง *The Internet under Siege*⁵⁷ ว่าใครเป็นเจ้าของอินเทอร์เน็ต เพราะว่าแม้ว่าอินเทอร์เน็ตจะ “ถูกสร้างขึ้นในสหรัฐอเมริกา” แต่การออกแบบที่เป็นเอกลักษณ์ได้เปลี่ยนอินเทอร์เน็ตให้เป็นทรัพยากรนวัตกรรมที่ทุกคนในโลกสามารถใช้ได้ อย่างไรก็ตาม ทุกวันนี้ศาลและบริษัทต่าง ๆ กำลังพยายามปิดกั้นบางส่วนของไซเบอร์สเปซ การทำเช่นนี้กำลังทำลายศักยภาพของอินเทอร์เน็ตในการส่งเสริมประชาธิปไตยและการเติบโตทางเศรษฐกิจทั่วโลก Lessig ยังชี้ให้เห็นในบทความเรื่อง *Privacy as Property*⁵⁸ ในแต่ละสังคมปกป้องค่านิยมในรูปแบบต่าง ๆ และอาจจะทับซ้อนกัน เช่น ค่านิยมของเสรีภาพในการพูดในสหรัฐอเมริกาได้รับการคุ้มครองโดยรัฐธรรมนูญที่ปกป้องหลักการเสรีภาพในการแสดงออก (freedom of expression) พลเมืองได้รับการสนับสนุนโดยข้อบังคับด้านลิขสิทธิ์ที่มุ่งหมายให้เป็น “กลไกในการแสดงออกอย่างเสรี” เพื่อขับเคลื่อนตลาดแห่งการสร้างสรรค์ และยังได้รับการสนับสนุนจากเทคโนโลยีเช่นอินเทอร์เน็ตที่รับประกันการเข้าถึงเนื้อหาได้ง่าย รวมทั้งได้รับการสนับสนุนจากบรรทัดฐานที่ส่งเสริมหรืออย่างน้อยก็อนุญาตให้แสดงความคิดเห็นที่ไม่เห็นด้วย สิ่งเหล่านี้ร่วมกันสร้าง “ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่สนับสนุนสิทธิในการพูดอย่างอิสระ” ในสังคมอเมริกันได้ระดับหนึ่ง

Lessig ได้เสนอไว้ในบทความเรื่อง *In Support of Network Neutrality*⁵⁹ ว่า เพื่อที่จะรักษาอัตราที่รวดเร็วของนวัตกรรมที่สร้างขึ้นโดยอินเทอร์เน็ต สภาคองเกรสต้องดำเนินการเพื่อรักษาความเป็นกลางของเครือข่ายอินเทอร์เน็ต และการออกแบบที่ครบวงจรเพื่อให้บรรลุเป้าหมายนี้ สภาคองเกรสควรนำหลักการ “เสรีภาพทางอินเทอร์เน็ต” มาใช้ ซึ่งได้แก่ การเข้าถึงเนื้อหา การใช้แอปพลิเคชัน การมีอุปกรณ์ส่วนบุคคล และการมีแผนบริการข้อมูล สภาคองเกรสควรนำนโยบายการจัดระดับการเข้าถึงมาใช้เพื่อไม่ให้เกิดการขัดขวางการแข่งขันที่เป็นธรรมของบริการอินเทอร์เน็ตที่เกิดขึ้นใหม่ เพราะจะทำให้เกิดการชะลอการพัฒนาอินเทอร์เน็ตในช่วงเวลาที่อินเทอร์เน็ตมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกา สอดคล้องกับบทความเรื่อง *The Code of*

⁵⁷ Lessig, Lawrence. “The Internet under Siege,” *Foreign Policy*, 127 (2001): 56-65. doi.org/10.2307/3183294 (accessed July 3, 2022).

⁵⁸ Lessig, Lawrence. “Privacy as Property,” *Social Research: An International Quarterly*, 69(1) (2002): 247-269. doi:10.1353/sor.2002.0016. (accessed July 3, 2022).

⁵⁹ Lessig, Lawrence. *In Support of Network Neutrality*, 3(185) (2007).

Privacy⁶⁰ และบทความเรื่อง Re-Crafting a Public Domain⁶¹ ที่ชี้ให้เห็นอันตรายจากการตรวจสอบย้อนกลับของข้อมูลที่เชื่อมโยงกับบุคคล รวมทั้งการมีกฎระเบียบในการควบคุมการตรวจสอบการเข้าถึงข้อมูลที่เชื่อมโยงข้อมูลกับบุคคล ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภัยคุกคามที่สำคัญต่อค่านิยมของความเป็นส่วนตัวจะเกิดขึ้นเมื่อมีการเชื่อมโยงกับบุคคล ดังนั้น การป้องกันหลักจึงต้องได้รับการปกป้องคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล โดยหน่วยงานสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงข้อมูลที่เชื่อมโยงกับบุคคลจะต้องได้รับการควบคุมอย่างเข้มงวดเพื่อปกป้องข้อมูลส่วนบุคคลเหล่านั้น ไม่ควรอนุญาตให้หน่วยงานใดนำข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลมาใช้ นอกเหนือจากวัตถุประสงค์ที่ระบุไว้อย่างชัดเจน

2.2.2 ประเภทวิทยาของการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต (Typology of the Internet content regulation)

Richard Reid Hunt ได้ศึกษาวิจัยเอกสารเกี่ยวกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต เช่น งานของ Lawrence Lessig เรื่อง Code and Other Laws of Cyberspace⁶² งานของ Shanthi Kalathil และ Taylor Boas เรื่อง Open Networks, Closed Regimes⁶³ งานของ Jack Goldsmith และ Tim Wu เรื่อง Who Controls the Internet? Illusions of a Borderless World⁶⁴ งานของ Ronald Deibert และ Rafal Rohozinski เรื่อง Liberation vs. Control: The Future of Cyberspace⁶⁵ และเรื่อง Beyond Denial: Introducing Next-Generation Information Access Controls⁶⁶ ชี้ให้เห็นไปในทิศทางเดียวกันว่า ในช่วงต้นทศวรรษที่ 1990 การขยายตัวของอินเทอร์เน็ตถูกมองเป็นภัยคุกคามต่อสถานะของรัฐชาติอย่างกว้างขวาง เพราะอำนาจความสะดกใน

⁶⁰ Lessig, Lawrence. "The Code of Privacy," *Proceedings of the American Philosophical Society*, 151(3) (2007): 283-290. <https://www.jstor.org/stable/4599071> (accessed July 3, 2022).

⁶¹ Lessig, Lawrence. "Re-Crafting a Public Domain," *Perspecta*, 44 (2011): 177-204. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/41662959>. (accessed July 3, 2022).

⁶² Lessig, Lawrence. *Code: And Other Laws of Cyberspace* (New York: Basic Books, 1999). cited in Hunt, Richard. "Moving Beyond Regulatory Mechanisms: A Typology of Internet Control Regimes," (MA Thesis, Portland State University, 2014), 1.

⁶³ Kalathil, Shanthi. and Boas, Taylor. *Open Networks, Closed Regimes: The Impact of the Internet on Authoritarian Rule* (Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2003). cited in *ibid*.

⁶⁴ Goldsmith, Jack. and Wu, Tim. *Who Controls the Internet? Illusions of a Borderless World* (New York: Oxford University Press, 2006). cited in *ibid*.

⁶⁵ Deibert, Ronald. and Rohozinski, Rafal. "Liberation vs Control: The Future of Cyberspace," *Journal of Democracy*, 21(4) (2010): 43-57. cited in *ibid*.

⁶⁶ Deibert, Ronald and Rohozinski, Rafal. "Beyond Denial: Introducing Next-Generation Information Access Controls," In *Access Controlled: The Shaping of Power, Rights, and Rule in Cyberspace*, ed. Ronald Deibert, et al. (Massachusetts: The MIT Press, 2010). cited in *ibid*.

การหลีกเลี่ยงอุปสรรคดั้งเดิมของระยะทางและพรมแดน สถาปัตยกรรมแบบกระจายอำนาจของเทคโนโลยี อินเทอร์เน็ตอยู่นอกการเข้าถึงการควบคุมโดยตรงของรัฐใด ๆ

ในทางรัฐศาสตร์คำว่าระบอบการปกครองโดยทั่วไปหมายถึงระบบการเมืองของรัฐที่ประกอบไปด้วย สถาบันทางการเมืองที่สร้างกฎหมายและการบริหาร นโยบายสาธารณะจึงถูกยึดโยงไว้ภายในโครงสร้างสถาบันทางการเมืองที่เจาะจงครอบคลุมการดำเนินการตามกฎหมายและขั้นตอนการตัดสินใจทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการตามหลักการบรรทัดฐานและความเชื่อร่วมกัน⁶⁷ กรอบความคิดนี้มีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการวิเคราะห์ นโยบายการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐ เนื่องจากช่วยให้สามารถระบุการเชื่อมโยงที่ชัดเจนระหว่างผู้ กำหนดนโยบาย ตัวนโยบาย และกลไกการควบคุมกำกับดูแล

เมื่อกล่าวถึงการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตมักมีการกล่าวถึงหลักธรรมาภิบาลอินเทอร์เน็ต (Internet Governance) ทั้งในระดับชาติและระดับนานาชาติ โดยมุ่งเน้นไปที่ผลกระทบทางเศรษฐกิจ การประยุกต์ใช้อินเทอร์เน็ต รวมถึงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่เกี่ยวข้อง แม้ว่ากรอบแนวคิดการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตยังคงตีความการแทรกแซงของรัฐในนามของ “ผลประโยชน์สาธารณะ” แตกต่างกันอยู่ การเกิดขึ้นของอินเทอร์เน็ตในฐานะแพลตฟอร์มเชิงพาณิชย์เป็นปัญหาอุปสรรคต่อรูปแบบการกำกับดูแลและข้อบังคับที่มีอยู่ ซึ่งพัฒนาขึ้นเพื่อเป็นวิธีการกำหนดความประพฤติและเนื้อหาของสื่อมวลชนที่รัฐใช้ในการกำกับดูแลสื่อกระแสหลัก หรือสื่อดั้งเดิม (traditional media) ตามแบบแผนปฏิบัติที่ผ่านมา ในทางตรงกันข้ามการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตซึ่งเป็นสื่อใหม่ (new media) กลับต้องใช้นโยบายทางเทคนิคเกี่ยวกับการสื่อสารระหว่างบุคคลด้วยวิธีการทางเทคโนโลยีที่มีสถาปัตยกรรมซึ่งมีความซับซ้อนมากขึ้น การเข้าไปกำกับดูแลในพื้นที่สื่อใหม่เหล่านี้ของรัฐจึงเป็นไปด้วยความยากลำบากมากขึ้นด้วยเช่นกัน

ประสิทธิภาพของตัวแบบการกำกับดูแลเหล่านี้แตกต่างกันไปในแต่ละประเทศและแต่ละกิจกรรม โดยทั่วไปการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตจะทำงานได้ดีเมื่อกิจกรรมที่มีการควบคุมนั้นมีบัญญัติอยู่ในกฎหมาย และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องสามารถยืนยันตัวตนและมีที่ตั้งอยู่ในดินแดนทางกายภาพของรัฐชาติ แต่การกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตมีค่าใช้จ่ายสูงและไม่มีประสิทธิภาพ เพราะเนื้อหาที่กำกับดูแลมาจากนอกขอบเขตของรัฐชาติ หรือนอกขอบเขตสถาปัตยกรรมของอินเทอร์เน็ตเอง ปัญหาค่าใช้จ่ายและปัญหาประสิทธิภาพบางครั้งมีความเกี่ยวข้องกัน ดังนั้นการกำกับดูแลสถาปัตยกรรมของอินเทอร์เน็ตอาจเป็นวิธีการกำกับดูแลเนื้อหาที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น⁶⁸

การกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตในระดับสากลซึ่งมักเรียกว่า “ธรรมาภิบาลอินเทอร์เน็ต” (Internet Governance) ได้พิสูจน์แล้วว่ามีความซับซ้อนและเป็นปัญหาเช่นเดียวกับการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตของรัฐ เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นปัญหาระดับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและโทรคมนาคมที่แตกต่างกันของรัฐ และมุมมองที่แตกต่างกันอย่างกว้างขวางในเรื่องการแทรกแซงของรัฐที่ยกอ้างประเด็นของ “การรักษา

⁶⁷ Wilson, C. “Policy regimes and policy change,” *Journal of Public Policy*, 20(03) (2000): 247-274. cited in Hunt, Richard, *ibid.*, 4.

⁶⁸ Solum, B. “Models of Internet Governance,” In *Internet Governance: Infrastructure and Institutions*, ed. Bygrave, L. A., & Bing, J. (Oxford: Oxford University Press, 2009). cited in *ibid.*, 7.

ผลประโยชน์สาธารณะ” การกำกับดูแลในระดับระหว่างประเทศที่มีอยู่ประกอบด้วยมติ อนุสัญญา และสนธิสัญญาของสหประชาชาติซึ่งประเทศส่วนใหญ่ของโลกเห็นด้วย ไม่ว่าจะเป็นการรอบของแต่ละประเทศหรือภายใต้กรอบของการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจหรือการรวมกลุ่มทางการเมืองในภูมิภาค โดยการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตในระดับระหว่างประเทศส่วนใหญ่ครอบคลุมประเด็นการพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ ทรัพย์สินทางปัญญา และสื่อลามกอนาจารเด็ก⁶⁹

Richard Reid Hunt ได้เสนอไว้ในการศึกษาเรื่อง *Moving Beyond Regulatory Mechanisms: A Typology of Internet Control Regimes* ว่า ระเบียบการควบคุมอินเทอร์เน็ตที่หลากหลายสามารถจำแนกได้ดีที่สุดโดยใช้แนวทางประเภทวิทยา (Typological approach) ซึ่งเป็นเทคนิคที่มีประโยชน์สำหรับการจำแนกปรากฏการณ์ที่ซับซ้อน และเปรียบเทียบความคล้ายคลึงกันและความแตกต่างระหว่างกรณีได้สะดวกกว่า โดยมีมิติของประเภทวิทยา (Typology dimensions) 6 มิติ ดังต่อไปนี้⁷⁰

1. ความคิด (Ideas)

ความคิดหรืออุดมการณ์เป็นการเชื่อมโยงปรากฏการณ์ที่หลากหลายเข้าด้วยกันและมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบาย โดยมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการ ได้แก่

1.1 รูปแบบการปกครอง (Governing regime type)

Milner ชี้ให้เห็นว่าการแพร่กระจายที่ไม่สม่ำเสมอของอินเทอร์เน็ตทั่วโลกไม่ได้เป็นผลมาจากปัจจัยทางเทคโนโลยีหรือทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็น “ปัจจัยทางการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันทางการเมืองภายในประเทศ” ที่เป็นส่วนสำคัญสำหรับการนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้ เพราะ “ส่งผลกระทบต่อความชอบธรรมและอิทธิพลของชนชั้นนำ”⁷¹ ผู้นำที่เป็นเผด็จการจึงมองข้อเสียของอินเทอร์เน็ตว่ามีมากกว่าข้อดีของมันและมีโอกาสในการส่งเสริมการพัฒนาอินเทอร์เน็ตน้อยกว่าผู้นำที่เป็นประชาธิปไตย Milner ยังชี้ว่าประเภทระบอบการปกครองของประเทศมีความสำคัญอย่างมากต่อการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต แม้ว่าจะมีการควบคุมปัจจัยทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี การเมือง และสังคมวิทยา ด้วยก็ตาม

นอกจากนี้ ยังมีการเปลี่ยนแปลงนโยบายอย่างมากภายใต้กรอบระบอบการปกครองที่เป็นตัวกำหนด แม้แต่ในโลกประชาธิปไตยก็เข้าใจเทคโนโลยีเดียวกันในรูปแบบที่แตกต่างกันมาก Hallin และ Mancini กล่าวถึง

⁶⁹ Eko, L. “Many spiders, one worldwide web: Towards a typology of Internet regulation,” *Communication Law & Policy*, 6(3) (2001): 445-484. cited in Hunt, Richard, *ibid.*, 7.; Eko, L. “Internet Law and Regulation,” In *The International Encyclopedia of Communication*, ed. Donsbach, W. (Hoboken, New Jersey: Blackwell Publishing, 2008). http://www.communicationencyclopedia.com/subscriber/tocnode.html?id=g9781405131995_yr2013_chunk_g978140513199514_ss70-1 cited in *ibid.*, 7.

⁷⁰ Hunt, Richard. “Moving Beyond Regulatory Mechanisms: A Typology of Internet Control Regimes,” (MA Thesis, Portland State University, 2014), 25-58.

⁷¹ Milner, H. V. “The digital divide: The role of political institutions in technology diffusion,” *Comparative Political Studies*, 39(2) (2006): 178. cited in *ibid.*, 8.

ตัวแบบสื่อที่แตกต่างกัน 3 ตัวแบบ ได้แก่ 1) ตัวแบบประชาธิปไตยแบบตะวันตก เป็นตัวแบบเมดิเตอร์เรเนียนหรือตัวแบบหลายขั้ว (Polarized Pluralist) 2) ตัวแบบยุโรปเหนือ/ยุโรปกลาง หรือประชาธิปไตยแบบร่วมมือ (Democratic Corporatist) และ 3) ตัวแบบแอตแลนติกเหนือ หรือ ตัวแบบเสรีนิยม (Liberal) โดยแต่ละรูปแบบเหล่านี้เกิดขึ้นและเป็นตัวแทนของประเทศและภูมิภาคที่แตกต่างกันซึ่งถูกควบคุมโดยลักษณะของระบบการเมือง⁷²

1.2 กระบวนทัศน์ในการกำกับดูแล (Regulatory paradigm)

อินเทอร์เน็ตอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีการควบคุมเสมอ ขอบเขตและการบังคับใช้การกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตได้ขยายตัวอย่างมากในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา โดยสามารถจำแนกประเภทการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตของแต่ละประเทศ เป็น 3 กระบวนทัศน์ ได้แก่ 1) การกำกับโดยรัฐ (government regulation) หรือ การสั่งการและควบคุม (command-and-control) 2) การกำกับตนเอง (self-regulation) และการกำกับร่วม (co-regulation)⁷³

จากกระบวนทัศน์ดังกล่าวนำมาสู่การสร้างตัวแบบทั่วไปในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตซึ่งไม่แตกต่างจากแนวทางการกำกับดูแลนโยบายสาธารณะอื่น ๆ โดยอาจแบ่งได้เป็น 3 ตัวแบบหลัก ได้แก่ 1) ตัวแบบรัฐเป็นผู้ควบคุม (state model) หรือเรียกว่า “การสั่งการและควบคุม” ซึ่งหน่วยงานของรัฐเป็นผู้สร้างกติกา บังคับใช้และลงโทษผู้ที่ละเมิดกติกา 2) ตัวแบบการกำกับตนเอง (self-regulation model) ซึ่งตัวแสดงภาคเอกชนส่วนใหญ่สร้างกติกา และดำเนินการบังคับใช้กติการ่วมกันโดยไม่มีการแทรกแซงใด ๆ จากภาครัฐ 3) ตัวแบบการกำกับดูแลร่วมกัน (co-regulation model) การกำหนดนโยบาย การนำไปปฏิบัติ และการบังคับใช้นโยบายจะกระจายระหว่างตัวแสดงทั้งภาครัฐและเอกชนจำนวนมาก โดยเริ่มต้นและดูแลภาพรวมโดยรัฐ⁷⁴

1.3 เป้าหมายของการพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT development goals)

Hunt ได้เสนอไว้ว่า กระบวนทัศน์นโยบายที่เกิดขึ้นใหม่สำหรับการพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารนั้น ขับเคลื่อนด้วยตรรกะทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีเป็นหลัก แม้ว่าจะยังคงรักษารักษาองค์ประกอบเชิงบรรทัดฐานบางอย่างจากระบบการปกครองก็ตาม เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางว่าเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร

⁷² Hallin, D. C., and Mancini, P. *Comparing media systems: Three models of media and politics* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2004). cited in Hunt, Richard, *ibid.*, 27.

⁷³ Cave, J., Simmons, S., and Marsden, C. *Options for and Effectiveness of Internet Self-and Co-Regulation* (Brussels: European Commission, 2008). cited in *ibid.*, 28.; d’Udekem-Gevers, M., & Pouillet, Y. “Internet content Regulation: Concerns from a European user empowerment perspective about Internet content regulation,” *Computer Law & Security Review*, 17(6) (2001): 371-378. cited in *ibid.*, 28.

⁷⁴ Kleinstaub, H. J. “The Internet between regulation and governance,” In *The Media Freedom Internet Cookbook*, ed. Möller, C. (Organization for Security and Cooperation for Europe, 2004). cited in *ibid.* 6.; Frydman, B., Hennebel, L., and Lewkowicz, G. “Co-regulation and the rule of law,” In *Governance, regulation and powers on the Internet*, ed. Brousseau, E., Marzouki, M., and Méadel, C. (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2012). cited in *ibid.*, 6.

สามารถทำหน้าที่เป็นตัวเร่งการพัฒนา และสร้างการเปลี่ยนแปลงในทุกภาคส่วนทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรวมกับนโยบายส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจอื่น ๆ⁷⁵ ประเทศที่มีระดับการพัฒนาที่แตกต่างกันได้พยายามพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่สอดคล้องกับบทบาทในระบบเศรษฐกิจ รวมทั้งพัฒนาและส่งเสริมโครงสร้างพื้นฐานและเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร โดยมีเป้าหมายที่แตกต่างกัน 3 ประการ ได้แก่ 1) การแสวงหาการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศ (Foreign Direct Investment: FDI) โครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารทำหน้าที่เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศ การแสวงหาตลาดการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศเป็นที่น่าสนใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศกำลังพัฒนาที่สนับสนุนกลยุทธ์การทดแทนการนำเข้า 2) การใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มมูลค่า (Value-added Technology) เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารสามารถเพิ่มผลผลิตและการแข่งขันของเศรษฐกิจท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอุตสาหกรรมและการบริการที่ต้องใช้เทคโนโลยีเข้ามาเกี่ยวข้องมาก 3) การพัฒนาสังคม (Social Development) อาจใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาสังคมและชุมชนที่เกี่ยวข้องกับองค์การภาคพลเมือง การศึกษา และหน่วยงานทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้น⁷⁶

1.4 บรรทัดฐานทางสังคม (Norms)

บรรทัดฐานทางสังคมเป็นส่วนประกอบของประเพณีวิทยาในการควบคุมอินเทอร์เน็ต แต่ก็ไม่ใช่คุณสมบัติที่โดดเด่นที่สุด รัฐที่พยายามใช้กลไกการควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตมักจะหวั่นไหวข้อยกเว้นอ้างโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของ “การปกป้องศีลธรรมอันดีของประชาชน” เป็นเหตุผลที่ยังคงมีการยกขึ้นอ้างเพื่อความเหมาะสมในการควบคุมกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต แม้ว่าระยะหลังเหตุผลด้านการก่อการร้ายได้กลายเป็นเหตุผลที่ถูกหยิบยกมามากขึ้น ระบอบเผด็จการมักจะอ้างถึงความคิดที่คลุมเครือโดยวนเวียนอยู่เกี่ยวกับ “ความมั่นคงของชาติ” และ “เสถียรภาพทางสังคม” ประเพณีเนื้อหาที่ถูกบล็อกหรือเซ็นเซอร์นั้นแตกต่างกันมากในแต่ละภูมิภาคสู่ภูมิภาคและแต่ละระบอบการปกครอง เช่น รัฐบาลตะวันออกกลางมีแนวโน้มที่จะปิดกั้นเนื้อหาที่ถือว่าอนารยธรรมมากที่สุด ประเทศตะวันตกมีบทบาทมากขึ้นในการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญารวมถึงข้อห้ามเกี่ยวกับภาพยนตร์และเพลงที่ดาวนโหลดได้อย่างผิดกฎหมาย ในขณะที่ฝรั่งเศสและเยอรมนีปิดกั้นเว็บไซต์สำหรับ วาจาที่สร้างความเกลียดชังรุนแรง (virulent hate speech) เป็นต้น OpenNet มีความพยายามริเริ่มการแบ่งระบอบการกรองเนื้อหาออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ 1) การเมือง 2) สังคม 3) ความขัดแย้ง/ความมั่นคง และ 4) เครื่องมือทางอินเทอร์เน็ต⁷⁷

⁷⁵ Economou, P. *Harnessing ICT for FDI and Development. Report for OECD Global Forum on International Investment III* (Paris, France, 2008), 27-28. cited in Hunt, Richard, *ibid.*, 31.

⁷⁶ Hunt, Richard *ibid.*, p. 31.

⁷⁷ Warf, B. *Global geographies of the Internet* (Berlin: Springer, 2013), 46. cited in *ibid.*, 32-33.; Bidgoli, H. *Handbook of Information Security, Information Warfare, Social, Legal, and International Issues and Security Foundations (Vol. 2)* (New Jersey: Wiley, 2006), 353-354. cited in *ibid.*, 32-33.

2. การเข้าถึงอินเทอร์เน็ต (Internet penetration)

ธนาคารโลกชี้ให้เห็นว่าระดับการใช้อินเทอร์เน็ตมีความสัมพันธ์อย่างมากกับรายได้⁷⁸ โดยทั่วไปแล้วประเทศที่มีรายได้ต่อหัวต่ำกว่า จะมีระดับการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตหรือการใช้งานที่ต่ำกว่า แน่แน่นอนว่าประเทศเหล่านี้ยังขาดองค์ประกอบอื่น ๆ ของโครงสร้างพื้นฐานอีกมากมาย Hargittai⁷⁹ เปรียบเทียบระดับการเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตในประเทศสมาชิกองค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) 18 ประเทศ พบว่าความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ (วัดจากผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศหรือ GDP ต่อหัว) และนโยบายโทรคมนาคมเป็นตัวทำนายที่ชัดเจนที่สุดของการเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตของประเทศ สอดคล้องกับ Norris⁸⁰ ที่เปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่หลากหลาย รวมทั้งจำนวนคนออนไลน์ใน 179 ประเทศ พบว่า การพัฒนาเศรษฐกิจและการลงทุนในการวิจัยและพัฒนาเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อระดับของการนำอินเทอร์เน็ตมาใช้ ส่วนการศึกษาและระดับความเป็นประชาธิปไตยไม่ได้เชื่อมโยงกับการใช้อินเทอร์เน็ตของประชาชนอย่างมีนัยสำคัญ⁸¹ ปัญหาการถูกแบ่งแยกทางดิจิทัล (Digital Divided) จึงสะท้อนความไม่เท่าเทียมในเรื่องความมั่งคั่ง ชนชั้น เพศ เชื้อชาติ และอำนาจ การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตจึงกำหนดรูปแบบของนโยบายการควบคุมอินเทอร์เน็ตของแต่ละประเทศ

3. การจัดการสถาบัน (Institutional arrangement)

การจัดการสถาบันหมายถึงองค์กรผู้กำหนดนโยบายภายในรัฐบาล ทำหน้าที่พัฒนานโยบาย ตัดสินใจเชิงนโยบาย และนำนโยบายไปปฏิบัติ โดยสามารถพิจารณาได้ตาม “ตัวแบบขีดความสามารถของรัฐดิจิทัล” (digital state capacity model) ของ Wand ที่สามารถแบ่งออกเป็นความสามารถที่มีศักยภาพซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยพื้นฐานของสถาบัน และการประยุกต์ใช้ซึ่งตั้งอยู่บนวัตถุประสงค์ของนโยบายและในการขับเคลื่อนอุตสาหกรรม⁸²

Hunt เสนอว่า การควบคุมอินเทอร์เน็ตของรัฐบาลเกิดขึ้นใน 3 มิติ: (1) การเข้าถึงอินเทอร์เน็ต (2) การทำงานของอินเทอร์เน็ตและ (3) กิจกรรมบนอินเทอร์เน็ต มิติเหล่านี้ทับซ้อนกันในระดับหนึ่ง แต่กรอบแนวคิดนี้ยังคงทำให้ตัวเลือกนโยบายและข้อจำกัดในแต่ละมิติมีความกระจ่างชัด

⁷⁸ World Bank. “World Bank Development Indicators E-book,”

<http://data.worldbank.org/sites/default/files/wdi-2012-ebook.pdf> (2012): 17. cited in Hunt, Richard, *ibid.*, 33.

⁷⁹ Hargittai, E. “Weaving the Western Web: explaining differences in Internet connectivity among OECD countries,” *Telecommunications Policy*, 23(10) (1999): 701-718. cited in *ibid.*, 34.

⁸⁰ Norris, P. *Digital divide: Civic engagement, information poverty, and the Internet worldwide* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2003). cited in *ibid.*, 34.

⁸¹ West, D. M. *Digital government: Technology and public sector performance* (New Jersey: Princeton University Press, 2005), 141-142. cited in *ibid.*, 34.

⁸² Wand, I. “States and societies in the digital arena: ICT, state capacity, and political change in Asia,” (MA Thesis, Vancouver, Canada: The University of British Columbia, Vancouver, 2012), 45-47. Available from Internet, https://circle.ubc.ca/bitstream/handle/2429/43234/ubc_2012_fall_wand_itay.pdf?sequence=1 cited in *ibid.*, 36.

3.1 การเข้าถึงอินเทอร์เน็ต (Access)

การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตกำหนดรูปแบบของนโยบายการควบคุมอินเทอร์เน็ต การเข้าถึงหมายถึงความสามารถของประชาชนในการเชื่อมต่อและใช้อินเทอร์เน็ต Eriksson และ Giacomello⁸³ อธิบายว่า การควบคุมการเข้าถึงเกี่ยวข้องกับ 2 ด้าน ได้แก่ 1) การควบคุมวิธีการเข้าถึงคอมพิวเตอร์และผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต และ 2) การควบคุมสถาปัตยกรรมทางกายภาพของอินเทอร์เน็ต เช่น เครือข่ายเคเบิล ตัวกระจายสัญญาณอินเทอร์เน็ต ดาวเทียม ฯลฯ เป็นต้น ตัวแสดงทั้งรัฐและตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐอาจกำหนดระดับการควบคุมที่แตกต่างกันในด้านใดด้านหนึ่งหรือทั้งสองด้าน

ระบอบเผด็จการจำนวนมากใช้ตัวแบบเกตเวย์ของการควบคุมอินเทอร์เน็ต (gateway model of Internet control) ซึ่งหน่วยงานของรัฐทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตสำหรับทั้งประเทศ ทำให้สามารถควบคุมได้ทั้งการเข้าถึงและกิจกรรมบนอินเทอร์เน็ตในระดับสูง ประเทศเหล่านี้มีการแบ่งหน้าที่ระหว่างรัฐบาลหน่วยงานกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต ผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต และโฮสต์อินเทอร์เน็ตเพียงเล็กน้อยหรือไม่มีเลย⁸⁴ วิธีการนี้ต้องใช้กลไกระบบราชการเป็นสำคัญและอาจเป็นการสร้างหน่วยงานใหม่ทั้งหมดนอกเหนือจากการลงทุนจำนวนมากในฮาร์ดแวร์โทรคมนาคม แนวทางเกตเวย์อาจเพิ่มขีดความสามารถและขยายหน่วยงานภาครัฐที่แสวงหาค่าเช่า (rent-seeking) หรือเป็นผู้ให้สัมปทาน ประเทศที่ใช้ตัวแบบเกตเวย์อาจมีเครือข่ายภายใน (Intranet) ของตนเองที่แยกออกจากอินเทอร์เน็ตทั่วโลก โดยใช้ firewalls, proxy servers และเทคนิคการคัดกรองเนื้อหา⁸⁵

3.2 การทำงานของอินเทอร์เน็ต (Functionality)

ฟังก์ชันการทำงานหมายถึงคุณภาพทางเทคนิคของการใช้อินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้แก่ 1) คุณภาพทางกายภาพของการเชื่อมต่อ (แบนด์วิดท์และความเร็ว) 2) คุณภาพของซอฟต์แวร์การสื่อสาร (เช่น เบริวาร์เซอร์ โปรแกรมส่งข้อความโต้ตอบแบบทันที บริการเสียงและวิดีโอ) 3) โพรโตคอลทางเทคนิคของการสื่อสารทางอินเทอร์เน็ต (IP, TCP, BGP, UDP ฯลฯ) เป็นวิธีการเชื่อมต่อทางเทคนิคซึ่งทำให้วิธีการสื่อสารที่เป็นมาตรฐานการสื่อสารดิจิทัลเกิดขึ้น และเป็นหนึ่งในพื้นฐานที่สำคัญของธรรมาภิบาลอินเทอร์เน็ต⁸⁶

3.3 กิจกรรมบนอินเทอร์เน็ต (Activity)

กิจกรรมออนไลน์หมายถึงวิธีการใช้อินเทอร์เน็ตโดยบุคคล องค์กร และหน่วยงานภาครัฐ Eriksson และ Giacomello⁸⁷ ชี้ให้เห็นว่า การควบคุมกิจกรรมออนไลน์สามารถมีรูปแบบที่แตกต่างกัน ได้แก่ 1) การคัดกรอง

⁸³ Eriksson, J., and Giacomello, G. "Who controls the Internet? Beyond the obstinacy or obsolescence of the State," *International Studies Review*, 11(1) (2009): 205-230. cited in Hunt, Richard, *ibid.*, 37.

⁸⁴ Eko, L. *New media, old regimes: Case studies in comparative communication law and policy* (Pennsylvania: Lexington Books, 2012).; Kalathil & Boas, *ibid.*, 2003. cited in *ibid.*, 39.

⁸⁵ Eko, *ibid.*, 2012; Warf, *ibid.*, 2013. cited in *ibid.*, 39.

⁸⁶ Eriksson and Giacomello, *ibid.*, 2009. cited in *ibid.*, 40.

⁸⁷ Eriksson and Giacomello, *ibid.*, 2009. cited in *ibid.*, 42.

และการบล็อกเว็บไซต์หรือโปรแกรม 2) การเฝ้าระวังสอดส่องกิจกรรมออนไลน์ และ 3) การจัดการและควบคุมวาทกรรมทางสังคมและการเมืองผ่านวิธีการของข้อมูลต่าง ๆ การโฆษณาชวนเชื่อและความบันเทิง นอกจากนี้ Hunt⁸⁸ เสนอว่า ยังมี 4) การควบคุมบังคับแหล่งที่มาและความรับผิดชอบของตัวกลาง เช่น การกระทำของรัฐต่อเนื้อหาดิจิทัลต้องห้ามโดยตรงที่ผู้ผลิต ผู้บริโภค และโฮสต์ เมื่อรัฐไม่สามารถควบคุมกิจกรรมที่แหล่งที่มาได้ก็จะหันไปใช้เทคนิคการควบคุมกำกับแบบอื่น ๆ

4. ผลประโยชน์ (Interests)

ผลประโยชน์หมายถึงผู้มีส่วนได้เสียที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย เช่น บุคคล กลุ่ม องค์กร และสถาบันที่มีผลประโยชน์ในนโยบายเป็นการเฉพาะหรือได้รับผลที่ตามมาจากนโยบาย และการจัดการอำนาจของผู้มีส่วนได้เสียเพื่อสนับสนุนนโยบาย ในแง่ของนโยบายทั่วไปการจัดเตรียมนโยบายอาจเกี่ยวข้องกับกลุ่มผลประโยชน์ที่ทรงพลังอย่างน้อยหนึ่งกลุ่มหรือมากกว่า รวมถึงตัวแสดงที่เป็นรัฐและตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ กลุ่มที่เป็นมิตรหรือกลุ่มที่แข่งขัน โดยรัฐอาจเป็นตัวกลางหรือเป็นตัวแสดงหลักเอง นักการเมืองหรือนักธุรกิจที่โดดเด่นอาจมีบทบาทสำคัญ และรัฐอาจมีแนวโน้มที่จะสนับสนุนผลประโยชน์ชนชั้นนำเหล่านี้ เนื่องจากข้อได้เปรียบในการใกล้ชิดอำนาจรัฐของกลุ่มเหล่านี้ ในระบอบเผด็จการ แนวร่วมนโยบายดังกล่าวมักจะเป็นบุคคลหรือกลุ่มบุคคลสำคัญที่แกนกลางของระบอบการปกครองนั้น⁸⁹

5. ปัจจัยระหว่างประเทศ (International Factors)

นโยบายอินเทอร์เน็ตเป็นนโยบายสากลโดยเนื้อแท้เนื่องจากใช้กับโครงสร้างพื้นฐานข้อมูลทั่วโลกซึ่งเป็นเครือข่ายของเครือข่าย (network of networks) เช่น เมื่อนโยบายอินเทอร์เน็ตของจีนส่งผลให้มีการลบโพสต์ที่สำคัญของพรรคคอมมิวนิสต์จีน นโยบายดังกล่าวส่งผลกระทบต่อผู้ใช้อินเทอร์เน็ตทั่วโลกที่พยายามเข้าถึงเนื้อหา นั้น ในทำนองเดียวกันเนื้อหาที่พร้อมให้ใช้งานกับส่วนที่เหลือของโลกอาจไม่สามารถใช้ได้สำหรับผู้ใช้ชาวจีน เนื่องจากมีระบบป้องกันที่กว้างขวางของจีน **“อินเทอร์เน็ตจึงเป็นเทคโนโลยีที่มีประสบการณ์ระดับโลกภายใต้สภาพแวดล้อมท้องถิ่น”**⁹⁰ หน่วยงานบริหารอินเทอร์เน็ตทั่วโลกที่สำคัญที่สุดคือ Internet Corporation for Assigned Names and Numbers (ICANN) ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในการประสานงานของระบบอินเทอร์เน็ตทั่วโลกในการยืนยันตัวตนที่ไม่ซ้ำกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อให้มั่นใจว่าการดำเนินงานมีเสถียรภาพและปลอดภัย

องค์การระหว่างประเทศหลายแห่งมีส่วนร่วมในนโยบายอินเทอร์เน็ตทั้งทางตรงและทางอ้อม สนธิสัญญาเป็นพื้นฐานของกิจกรรมเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นระดับพหุภาคีหรือทวิภาคี เช่น องค์การการค้าโลก หรือ World Trade Organization (WTO) นอกจากนี้ สนธิสัญญาพหุภาคีครอบคลุมมุมมองในวงกว้างและสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางกฎหมายอีกชั้นหนึ่งระหว่างระดับนานาชาติและระดับรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังเช่นกรณีนิติบุคคลระดับ

⁸⁸ Hunt, Richard *ibid.*, p. 42.

⁸⁹ Morlino, L. “Hybrid regimes or regimes in transition?,” *Rivista italiana di scienza politica*, 38(2) (2008), 169-190. cited in Hunt, Richard, *ibid.*, 53.

⁹⁰ Braman, S. “Internet policy,” In *The handbook of Internet studies*, ed. Consalvo, M., and Ess, C. (New Jersey: John Wiley & Sons., 2011), 150. cited in *ibid.*, 55.

ภูมิภาคที่ครอบคลุมที่สุดคือ คณะกรรมาธิการยุโรป หรือ European Commission และยังมีหน่วยงานระดับภูมิภาคอื่น ๆ ที่สร้างขึ้นโดยสนธิสัญญาพหุภาคีที่มีคุณสมบัติดังกล่าว เช่น ข้อตกลงการค้าเสรีอเมริกาเหนือ หรือ North American Free Trade Agreement (NAFTA) และสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ Association of South East Asian Nations (ASEAN)⁹¹ เป็นต้น

6. เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น (Incidents)

Wilson⁹² ชี้ให้เห็นว่า ขั้นตอนแรกของการเปลี่ยนแปลงนโยบายเกี่ยวข้องกับปัจจัยภายนอกที่มีผลทำให้ นโยบายอ่อนแอลง สร้างเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยต่อการเปลี่ยนแปลงหรือทำหน้าที่เป็นตัวเร่งปฏิกิริยาสำหรับการเปลี่ยนแปลง นโยบายอื่น ๆ จะกล่าวถึง “เหตุการณ์ที่เป็นตัวกระตุ้น” (trigger events) ที่ชี้ให้เห็นปัจจัยภายนอกที่มักเกิดขึ้นโดยไม่คาดคิดจากภายนอกของชุดสถานการณ์และเงื่อนไขที่กำหนดกรอบนโยบาย เหตุการณ์ที่สังเกตได้เหล่านี้สามารถแบ่งออกเป็น “ความเครียด” (stressors) ซึ่งกำหนดแรงกดดันต่อระบอบการปกครองหรือ “ตัวกระตุ้น” (enablers) ซึ่งอำนวยความสะดวกในการเปลี่ยนแปลง ปัจจัยความเครียดและตัวกระตุ้นอาจปรากฏขึ้นอย่างฉับพลันหรือเพิ่มมากขึ้น แต่ไม่ว่าในกรณีใดพวกเขาสามารถระบุความชัดเจนและแยกวิเคราะห์เป็นสาเหตุ ผลกระทบ รวมถึงการหยุดชะงักของการจัดการโดยสถาบันที่ดำเนินการตามนโยบาย การระบุความผิดปกติในกระบวนการที่สนับสนุนนโยบายที่แพร่หลาย การประเมินความชอบธรรมของนโยบายเอง หรือความท้าทายต่อความเป็นพลวัตในการสนับสนุนนโยบาย

แรงกดดันประเภทหนึ่งคือ “ปรากฏการณ์รั่วไหล” (spillover effect) ที่ดูเหมือนจะมีความเกี่ยวข้องเป็นพิเศษกับนโยบายอินเทอร์เน็ตแบบเผด็จการและนโยบายสื่อในวงกว้าง ปรากฏการณ์รั่วไหลเกิดขึ้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในระบอบการปกครองที่เริ่มต้นด้วยการยกระดับกระบวนการสนับสนุนทางนโยบาย แม่นอนว่าระบอบเผด็จการใช้การปกครองระดับนโยบายจำนวนมากอย่างชัดเจน เพื่อวัตถุประสงค์ในการป้องกันการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว และรับรองเสถียรภาพของระบอบการปกครองของตน ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงในระบอบการปกครองโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากเผด็จการเป็นประชาธิปไตยหรือเป็นระบอบเผด็จการต่อไป ก็จะสร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในนโยบายสื่อและอินเทอร์เน็ตตามไปด้วย

2.2.3 กลไกในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต

การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตมีหลากหลายประเภทแตกต่างกันไปตามบริบท ประวัติศาสตร์ความเป็นมา ค่านิยม ความเชื่อ และบรรทัดฐานทางสังคมของแต่ละประเทศ พิรงรอง รามสูต วัฒนันท์ และนิธิตา คณานิธิพันธ์⁹³ ได้สรุปกลไกที่ใช้ในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตเป็น 5 ประเภท ได้แก่

1) การลงโทษทางกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมายที่ควบคุมเนื้อหาทางอินเทอร์เน็ตอาจขึ้นอยู่กับกฎหมายที่มีอยู่และกฎหมายที่เกี่ยวข้องที่สามารถนำไปใช้ได้ เช่น ประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่ง หรืออาจ

⁹¹ Braman, *ibid.*, pp. 151-152. cited in *ibid.*, 57.

⁹² Wilson, *ibid.*, 2000. cited in *ibid.*, 57.

⁹³ พิรงรอง รามสูต วัฒนันท์ และนิธิตา คณานิธิพันธ์, อ้างแล้ว, 12-23.

อาศัยการร่างและตรากฎหมายใหม่เป็นการเฉพาะ เช่น การออกกฎหมาย Communication Decency Act หรือกฎหมายว่าด้วยการสื่อสารที่เหมาะสมในสหรัฐอเมริกาใน ค.ศ. 1996 เพื่อปกป้องเด็กและเยาวชนจากเนื้อหาออนไลน์ที่ไม่เหมาะสมต่าง ๆ หรือการออกกฎหมายใหม่ขึ้นมาเพื่อการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตโดยเฉพาะของประเทศไทย เช่น พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ต พ.ศ. 2550 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 พระราชบัญญัติการรักษาความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ พ.ศ. 2562 เป็นต้น

บางครั้งการออกกฎหมายอาจเป็นผลมาจากข้อตกลงร่วมกันในระดับภูมิภาค เช่น ในสหภาพยุโรป (European Union: EU) มีการร่วมกันพัฒนาและลงนามในแผนปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมการใช้งานอินเทอร์เน็ตที่ปลอดภัยยิ่งขึ้น ให้สมาชิกสหภาพยุโรปทุกคนใช้เป็นกรอบในการพัฒนานโยบายและมาตรการในการใช้อินเทอร์เน็ตในระดับประเทศ ซึ่งส่งผลต่อทั้งรัฐ ผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต ตลอดจนองค์กรและบุคคลที่ใช้อินเทอร์เน็ต

อย่างไรก็ตาม บทลงโทษสำหรับการละเมิดกฎหมายและมาตรการด้านเนื้อหาทางอินเทอร์เน็ตจะแตกต่างกันไปตามลักษณะของระบบกฎหมายในแต่ละประเทศ รวมถึงบรรทัดฐานในสังคมหนึ่ง ๆ เกี่ยวกับความรุนแรงของเนื้อหาที่อาจถูกละเมิด

2) การปิดกั้นและกลั่นกรองเนื้อหา (blocking and filtering system) แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่

(2.1) การปิดกั้นโดยภาครัฐ (blocking by state) เป็นวิธีที่ใช้กันมากในประเทศที่มีลักษณะการปกครองแบบอำนาจนิยม และมีการควบคุมสื่อมวลชนอย่างเข้มข้น การปิดกั้นมักทำในระดับเครือข่ายใหญ่ เช่น ระดับเกตเวย์ (gateway) หรือจุดเชื่อมต่อของเครือข่าย (node) ของอินเทอร์เน็ตในประเทศ มักจะเป็นผลจากนโยบายหรือมาตรการของภาครัฐ เช่น ในประเทศจีน เครือข่ายอินเทอร์เน็ตจะถูกออกแบบให้มีลักษณะรวมศูนย์โดยจะวางเครือข่ายโยงใยผ่านเกตเวย์ในเมืองใหญ่ๆ เพียงไม่กี่แห่ง ทำให้สะดวกต่อการปิดกั้นเนื้อหาจากภายนอก⁹⁴ ทั้งนี้รัฐบาลจีนจะใช้เกณฑ์กว้าง ๆ ในการเลือกปิดกั้นเนื้อหาโดยพิจารณาจากเนื้อหาที่เข้าข่าย “ขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดี”

(2.2) การปิดกั้นแบบการแจ้งให้ทราบแล้วเอาออก (Notice and Take Down: NTD) เป็นการบล็อกที่เกิดขึ้นจากการแจ้งเตือนจากผู้ใช้อินเทอร์เน็ตเกี่ยวกับเนื้อหาที่ไม่เหมาะสม โดยการแจ้งผู้ให้บริการ หรือหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น ตำรวจหรือกระทรวงที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสาร เมื่อได้รับแจ้งจาก ISP ก็ตรวจสอบว่าเนื้อหาไม่เหมาะสมในระดับใด หากผิดกฎหมาย ISP จะลบออกเนื่องจากเป็นความรับผิดชอบของสมาชิก ISP แต่เพียงผู้เดียว การปิดกั้นแบบการแจ้งให้ทราบแล้วเอาออกอาจถูกนำไปใช้ร่วมกับการดูแลผู้ใช้และกลไกอื่น ๆ เช่น จรรยาบรรณ กฎ มารยาท และสายด่วน

⁹⁴ Shapiro, Andrew L. *The Control Revolution: How the Internet is Putting Individuals in Charge and Changing the World We Know* (New York: Public Affairs, 2001) อ้างถึงใน พิรงรอง งามสุด วัฒนันนัท และนิธินาคณานินันท์, อ้างแล้ว, 13.

(2.3) การกลั่นกรองระดับผู้ใช้ เป็นการกรองตามผู้ใช้ที่ต้องการการให้คะแนนหรือการจัดประเภทเนื้อหา ประสิทธิภาพของการกลั่นกรองขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพของระบบการจัดประเภทเนื้อหา โดยลักษณะทางเทคนิคที่สำคัญมากของระบบนี้ เป็นเงื่อนไขการใช้งานและความถูกต้องทางภาษาในการอธิบายเนื้อหา เกณฑ์ และลำดับชั้นทางเทคนิค

สำหรับการกลั่นกรองระดับผู้ใช้ มีประเด็นที่ต้องพิจารณาคือ เสรีภาพและความคิดที่หลากหลาย เพราะค่านิยมที่กำหนดว่าเนื้อหาใดเหมาะสมหรือไม่ ไม่เพียงแต่จะแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ แต่อาจแตกต่างกันไปตามกลุ่มชาติพันธุ์ เพศ และอายุในสังคมที่แตกต่างกัน ดังนั้น การออกแบบของผู้กลั่นกรองควรอนุญาตให้ผู้ใช้เลือกประเภทของเนื้อหาที่จะบล็อกหรือเปิดเผย ด้วยการจัดหมวดหมู่เนื้อหาที่ชัดเจนด้วยความโปร่งใสจะเป็นแนวทางพื้นฐานในการตัดสินใจ เช่น มาตรฐานของ Internet Content Rating Association (ICRA) ซึ่งเป็นองค์กรอิสระนอกภาครัฐที่มีสำนักงานใหญ่ในสหรัฐอเมริกา และมีความเชี่ยวชาญในการจัดหมวดหมู่และให้คะแนนเนื้อหาทางอินเทอร์เน็ต

3) หลักจรรยาบรรณสำหรับผู้ใช้อินเทอร์เน็ต โซเบอร์สเปซเป็นพื้นที่ที่ผู้คนแลกเปลี่ยน สื่อสาร และมีส่วนร่วมในกิจกรรมบนอินเทอร์เน็ต ประกอบด้วยหลายพื้นที่หรือชุมชนย่อยที่แตกต่างกันในวัตถุประสงค์ทั่วไปของการสื่อสารหรือกิจกรรม เช่น เพื่อวัตถุประสงค์ทางการค้า เพื่อความพึงพอใจและความสนใจของผู้ใช้บริการในพื้นที่ชุมชนเหล่านี้ ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่มีค่านิยมร่วมกัน เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของกันและกันในด้านที่ควรและไม่ควร หลักจรรยาบรรณเป็นกลไกในการควบคุมพฤติกรรมและปฏิสัมพันธ์ของผู้ใช้อินเทอร์เน็ต มีทั้งกฎจารีตประเพณีหรือกฎเกณฑ์ที่เป็นทางการ

กฎ ระเบียบ และมารยาทที่ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตทั่วไปรู้จักดีเรียกว่า “Netiquette” หรือหลักจรรยาบรรณสำหรับผู้ใช้อินเทอร์เน็ต จุดมุ่งหมายของ Netiquette คือการปลูกฝังวิธีการใช้อินเทอร์เน็ตและเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์อื่น ๆ ที่กำหนดไว้ในพื้นที่ทางสังคมที่แตกต่างกัน

4) สายด่วน เป็นกลไกในการสื่อสารระหว่างผู้ใช้บริการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เช่น ผู้ให้บริการหรือหน่วยงานของรัฐที่ควบคุมเนื้อหาทางอินเทอร์เน็ต เป็นต้น อาจเป็นกลไกทางเทคโนโลยี หรือกลไกองค์กรในรูปแบบสายด่วนของหน่วยงานที่มีบุคลากรเฉพาะและความรับผิดชอบที่ชัดเจน วัตถุประสงค์ในการมีสายด่วนเพื่อให้แน่ใจว่ามีความพยายามแก้ไขอย่างมีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ต สายด่วนสามารถดำเนินการโดยภาคเอกชน ภาครัฐ หรือภาคประชาสังคม ส่วนสำคัญของสายด่วนคือการมีอยู่ และประชาชนควรตระหนักถึงการมีอยู่ของสายด่วนทั้งบนอินเทอร์เน็ตเองและผ่านสื่อมวลชนแบบดั้งเดิม สายด่วนต้องสามารถเข้าถึงได้ตลอด 24 ชั่วโมง

5) การรู้เท่าทันสื่อ (Media literacy) คือการส่งเสริมการควบคุมตนเอง (self-regulation) เกี่ยวกับเนื้อหาของอินเทอร์เน็ตโดยเฉพาะในหมู่ผู้ใช้ จำเป็นต้องสร้างการเสริมอำนาจแก่ผู้ใช้ซึ่งส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับความรู้ของผู้ใช้อินเทอร์เน็ตแต่ละคน การรู้เท่าทันสื่ออินเทอร์เน็ต มีองค์ประกอบดังต่อไปนี้⁹⁵

(5.1) ความสามารถในการวิเคราะห์ (Analytical competence) หมายถึง ความเข้าใจในคุณสมบัติต่าง ๆ บนอินเทอร์เน็ต เช่น การสร้างเว็บไซต์ การทำงานของลิงก์ ความเข้าใจกลไกอัลกอริทึม ฯลฯ ซึ่งจะนำไปสู่การใช้สื่ออินเทอร์เน็ตอย่างมีประสิทธิภาพ

(5.2) ความรู้ตามบริบท (Contextual knowledge) หมายถึงความเข้าใจในบริบททางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองที่แวดล้อมการผลิตและการบริโภคข้อมูลเนื้อหาบนอินเทอร์เน็ต ความเข้าใจนี้จะช่วยให้ผู้ใช้สามารถประเมินอินเทอร์เน็ตได้อย่างมีประสิทธิภาพ และทราบข้อดีข้อเสียของอินเทอร์เน็ต

(5.3) กรอบความเข้าใจร่วมกันระหว่างผู้ใช้เกี่ยวกับเว็บไซต์ (Canonical knowledge) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำความเข้าใจว่าเหตุใดเว็บไซต์ดังกล่าวจึงมีความสำคัญ เชื่อถือได้และมีประโยชน์

(5.4) ความสามารถในการผลิตเนื้อหา (Production competence) หมายถึงความสามารถในการผลิตเนื้อหาบนอินเทอร์เน็ต การค้นหาข้อมูลที่มีความรู้รวมถึงการสร้างหน้าเว็บ การสร้างเนื้อหาบนสื่อสังคมออนไลน์ เช่น YouTube, Facebook, Instagram เป็นต้น ซึ่งส่งผลต่อการแสดงตัวตนของผู้ใช้แต่ละคนผ่านการผลิตเนื้อหาและการสื่อสาร

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับเสรีภาพในการแสดงออก

เสรีภาพในการแสดงออก (freedom of expression) เป็นหลักการพื้นฐานของสังคมประชาธิปไตยทุกแห่งหน และมีพัฒนาการทางด้านความคิดอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งในปัจจุบัน เสรีภาพในการแสดงออกถูกทำให้กลายเป็นคุณค่าในระดับสากลในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และในกติกาสากลว่าสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองที่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง รวมทั้งมีการบัญญัติรับรองไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในรัฐธรรมนูญของประเทศต่าง ๆ และโดยเฉพาะในประเทศที่มีความเป็นประชาธิปไตย มักถูกหยิบยกเพื่อเป็นหลักประกันว่าภายใต้การปกครองในระบอบประชาธิปไตยนั้น ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพในการแสดงออกอย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งในทางกฎหมาย การรับรองเสรีภาพในการแสดงออกจะรวมถึงการใช้เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นผ่านทางสื่อประเภทต่าง ๆ เช่น วิทยุโทรทัศน์ วิทยุกระจายเสียง หนังสือพิมพ์ และอินเทอร์เน็ต แต่ในการแสดงความคิดเห็นเช่นนั้น มีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นบางประเภทที่ถูกจำกัดความคุ้มครองตามกฎหมายรัฐธรรมนูญให้มีการเผยแพร่ผ่านทางสื่อ หรือมีกฎหมายบัญญัติยกเว้นให้รัฐสามารถแทรกแซงหรือจำกัด

⁹⁵ Livingstone, Sonia. "User empowerment and media competence: combining protection and education," <http://www.lse.ac.uk/depts/media/people/slivingstone/index.html> อ้างถึงใน พิรงรอง รามสูต รมะ นันท์ และนิริมา คณานิฉินันท์, อ้างแล้ว, 22-23.

เสรีภาพในการแสดงออกเช่นว่านั้นได้ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน เพื่อความมั่นคงของรัฐ เพื่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดี เป็นต้น

เสรีภาพในการแสดงออกเป็นสิทธิมนุษยชนภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศและมาตรฐานสิทธิมนุษยชน ซึ่งหมายถึงสิทธิที่เราสามารถแสดงออกหรือสื่อสารความคิดหรือความคิดเห็นของเราได้ ทั้งโดยการพูดจาทำทาง หรือการสื่อสารเป็นลายลักษณ์อักษรไม่ว่าจะบนกระดาษหรือออนไลน์ตลอดจนในรูปแบบอื่น ๆ เช่น เพลง ภาพถ่าย กราฟิกหรือแอนิเมชัน เป็นต้น⁹⁶ นอกจากนี้ ยังรวมถึงสิทธิในการวิจัย การค้นคว้าหาข้อมูล การเข้าถึงหรือรับข้อมูล ได้รับข้อคิดเห็นที่มีการสื่อสารและเผยแพร่เช่นกัน⁹⁷

ในระดับบุคคล เสรีภาพในการแสดงออกช่วยให้บุคคลสามารถแสดงออกได้ แม้จะแตกต่างไปจากคนอื่น และบรรทัดฐานของสังคมนั้น ๆ ไม่ว่าจะผ่านสื่อสังคมออนไลน์หรือการแสดงออกในรูปแบบอื่น

ในระดับชุมชน หรือแม้แต่ในระดับประเทศ เสรีภาพในการแสดงออกเป็นเครื่องมือสำคัญที่สมาชิกในชุมชน หรือประชาชนในประเทศใช้สื่อสารไปยังรัฐเพื่อโต้ตอบประเด็นต่าง ๆ เพื่อปรับปรุงหรือป้องกันไม่ให้เกิดซ้ำ นอกจากนี้ เสรีภาพในการแสดงออกยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ขับเคลื่อนการพัฒนาในทุกมิติ ทั้งในด้านวิชาการและในความสนใจของสาธารณชนทั่วไป เนื่องจากการมีคนที่แตกต่างกันนำความคิดหรือข้อเสนอที่แตกต่างกันมาเพื่อการอภิปรายถกแถลงได้อย่างเสรีและกว้างไกลจะนำไปสู่ทางเลือกที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นในการแก้ปัญหาหรือการพัฒนา⁹⁸

แนวความคิดเกี่ยวกับเสรีภาพ มีรากฐานมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ และมีพัฒนาการที่โดดเด่นตั้งแต่เข้าสู่ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ การฟื้นฟูที่เกิดขึ้นในช่วงปลายศตวรรษที่ 14 เมื่อรัฐชาติใหม่เติบโตขึ้นในยุคนั้น มีความสำคัญต่อแนวคิดเรื่องเสรีภาพและเสรีภาพ เพราะแนวความคิดที่เรียกว่า “เสรีนิยม” (Liberalism) และเป็นที่ยอมรับหลายอุดมการณ์เสรีนิยมนี้เป็นลัทธิที่เชื่อและยกย่องในความคิดและความมีเหตุผลของมนุษย์ และการจำกัดเสรีภาพส่วนบุคคลในด้านเศรษฐกิจ การเมือง หรือศาสนา

Thomas Emerson กล่าวถึงเสรีภาพในการแสดงออกว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า 3 ประการด้วยกัน⁹⁹ ได้แก่

⁹⁶ New World Encyclopedia, “Freedom of Speech,”

http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Freedom_of_Speech อ้างถึงใน ไอลอร์, “เสรีภาพการแสดงออก เสรีภาพของทุกคน,” <https://freedom.ilaw.or.th/freedom-of-expression-101/concept-and-history> (สืบค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2564).

⁹⁷ FreedomHouse, “Freedom of Expression,” <https://freedomhouse.org/issues/freedom-expression> อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน.

⁹⁸ ไอลอร์, “เสรีภาพการแสดงออก เสรีภาพของทุกคน,” <https://freedom.ilaw.or.th/freedom-of-expression-101/concept-and-history> (สืบค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2564).

⁹⁹ Emerson, Thomas. *The system of freedom of expression* (New York: Vintage Book, 1970), 2. อ้างถึงใน วราภรณ์ วนาพิทักษ์, อ้างแล้ว, 15-17.

ประการแรก คือ เสรีภาพในการแสดงออกคือการแสวงหาความจริง แนวคิดนี้มีพื้นฐานมาจากแนวคิดของ John Stuart Mill ซึ่งโต้แย้งกับการจำกัดเสรีภาพในการแสดงออกว่า ไม่มีใครสามารถผูกขาดหรือเป็นเจ้าของความจริงได้เพียงผู้เดียว พลเมืองทุกคนมีเสรีภาพในการแสดงออกเท่าเทียมกัน คนส่วนใหญ่ไม่มีสิทธิที่จะจำกัดความคิดเห็นของเสียงข้างน้อย

ประการที่สอง คือ เสรีภาพในการแสดงออกทำให้เกิดการปกครองตนเอง (Self-government) ตามแนวคิดนี้ การเน้นเสรีภาพในการแสดงออกเป็นพื้นฐานของการปกครองตนเอง เป้าหมายของการปกป้องเสรีภาพในการแสดงออกคือการปกป้องสิทธิของประชาชนในการเมือง นั่นคือ พลเมืองทุกคนมีสิทธิที่จะรู้และเข้าใจทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเมือง รวมถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมในการเมืองในระบอบประชาธิปไตย แนวคิดนี้มาจากแนวคิดของ Alexander Meikeljohn ที่ว่าเสรีภาพในการแสดงออกเกิดจากความจำเป็นในการปกครองตนเอง และไม่เกิดขึ้นจากกฎธรรมชาติ หรือเกิดจากเหตุผลเชิงนามธรรมทั้งหมด เสรีภาพในการแสดงออกเป็นหลักการพื้นฐานของข้อตกลงของประชาชนที่ประเดิมเกี่ยวกับส่วนรวมต้องถูกตัดสินโดยประชาชน¹⁰⁰

แนวคิดดังกล่าวปรากฏชัดในการคุ้มครองเสรีภาพทางการเมืองของประเทศที่ให้ความสำคัญกับประชาธิปไตยซึ่งประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง ที่ซึ่งประชาชนสามารถตัดสินใจได้ว่าพวกเขาต้องการการปกครองแบบใดและปกครองโดยใคร แนวคิดดังกล่าวปรากฏชัดในประเทศที่มีระบอบประชาธิปไตยที่ประชาชนมีสิทธิเลือกตั้งผู้แทนเพื่อดำรงตำแหน่งในรัฐบาล เสรีภาพในการแสดงออกจึงเป็นพื้นฐานของทุกสังคมประชาธิปไตย และเป็นสิ่งที่มีค่าทางการเมือง เนื่องจากเสรีภาพในการแสดงออกอาจทำให้ค้นพบความจริง การจำกัดเสรีภาพในการแสดงออกจึงเป็นการจำกัดอำนาจอธิปไตยของประชาชน ตามแนวคิดนี้ เสรีภาพในการแสดงออกไม่ได้เป็นเพียงเสรีภาพจากการควบคุมของรัฐบาลเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการเป็นอิสระจากแรงกดดันทางสังคมส่วนตัวที่ปิดกั้นความคิดหรือความคิดเห็น¹⁰¹

ประการสุดท้าย คือ เสรีภาพในการแสดงออกช่วยให้มนุษย์สามารถเติมเต็มความต้องการของตนเองได้ (Self-fulfillment) ซึ่งเสรีภาพในการแสดงออกไม่เพียงแต่นำไปสู่การค้นพบความจริง และสร้างการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีประสิทธิภาพเท่านั้น แต่การคุ้มครองเสรีภาพในการแสดงออกก็เพื่อการพัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ด้วย ตามแนวคิดนี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงเท่านั้น แต่ยังแสดงออกถึงความคิด ความเชื่อ และการแสดงออกทางความคิดด้วย เนื่องจากธรรมชาติของมนุษย์จึงต้องมีการแสดงออกถึงสิ่งที่พวกเขาคิด เสรีภาพในการแสดงออกจึงเป็นเรื่องของจิตวิญญาณมนุษย์ที่แสดงออกถึงจิตวิญญาณของตนเอง

การจำกัดเสรีภาพในการแสดงออก

กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยมีข้อยกเว้นบางประการเกี่ยวกับการคุ้มครองเสรีภาพ และให้อำนาจรัฐแทรกแซงเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชนตามที่

¹⁰⁰ Nicol, Andrew. Millar, Gavin. and Sharland, Andrew. *Media Law & Human Rights* (London: Blackstone Press Limited, 2001), 200. อ้างถึงใน วราภรณ์ วนาพิทักษ์, อ้างแล้ว, 16.

¹⁰¹ Schauer, Frederick. *Free speech: A philosophy Enquiry* (New York: Cambridge University Press, 1987), 113. อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 17.

กำหนดไว้ในกฎหมายดังกล่าว หากเสรีภาพในการแสดงออกบางประเภทขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ โดยการจำกัดเสรีภาพในการแสดงออกต้องเป็นไปหลักเกณฑ์ ดังต่อไปนี้¹⁰²

(1) การจำกัดเสรีภาพของบุคคลนั้นเป็นไปตามบทบัญญัติของกฎหมาย ซึ่งในสังคมที่มีการปกครองด้วยกฎหมายภายใต้หลักนิติธรรม เจ้าหน้าที่ของรัฐอาจกระทำการอันกระทบกระเทือนต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชนได้ก็ต่อเมื่อได้รับอนุญาตตามกฎหมายเท่านั้น ซึ่งจะต้องกระทำภายในขอบเขตที่กฎหมายกำหนดเท่านั้น

(2) การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนต้องเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของรัฐธรรมนูญ กล่าวคือ การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนต้องเป็นไปเพื่อคุ้มครองประโยชน์สาธารณะตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญเท่านั้น

(3) การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลให้กระทำเท่าที่จำเป็นตามหลักความสมเหตุสมผลหรือหลักการตามสัดส่วน เพื่อป้องกันไม่ให้เจ้าหน้าที่ของรัฐกระทำการเกินความจำเป็น โดยต้องคำนึงถึงประโยชน์ที่ประชาชนควรได้รับและประโยชน์ที่บุคคลต้องสูญเสียอันเป็นผลมาจากการจำกัดสิทธิและเสรีภาพดังกล่าว

(4) การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลต้องไม่กระทบแก่สาระสำคัญของสิทธิและเสรีภาพ หมายถึง การตรากฎหมายเพื่อจำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนต้องไม่กระทบต่อสาระสำคัญของสิทธิและเสรีภาพ

การรับรองเสรีภาพในการแสดงออกจึงไม่ได้เป็นการรับรองเสรีภาพที่เด็ดขาด (absolute) เสมอไป เนื่องจากกฎหมายสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศและรัฐธรรมนูญของไทย ได้กำหนดข้อยกเว้นของเสรีภาพในการแสดงออกบางประเภทที่ไม่ได้รับความคุ้มครอง ตามกฎหมายไว้ในกฎหมายฉบับดังกล่าว ดังนี้

(1) ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ ค.ศ. 1948 (Universal Declaration of Human Right 1948) ตามมาตรา 29 (2) บัญญัติว่า “ในการใช้เสรีภาพของตน แต่ละคนจะถูกจำกัดได้ก็แต่โดยบทบัญญัติของกฎหมายที่ตราขึ้นด้วยความมุ่งหมายเฉพาะเพื่อประกันให้มีการยอมรับและเคารพสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่นและเพื่อตอบสนองความเรียกร้องต้องการอันชอบธรรมของศีลธรรมอันดี ความสงบเรียบร้อยและความผาสุกของทุกคนในสังคมประชาธิปไตย”¹⁰³

(2) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้บัญญัติว่า การจำกัดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อ “รักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อป้องกันสุขภาพของประชาชน” (หมวด 3 มาตรา 34 วรรค 1) และขอบเขตของการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพใด ๆ ของบุคคลตามรัฐธรรมนูญยังครอบคลุม

¹⁰² วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, *สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2543), 117-133. อ้างถึงใน วราภรณ์ วนาพิทักษ์, อ้างแล้ว, 25-26.

¹⁰³ วราภรณ์ วนาพิทักษ์, อ้างแล้ว, 23-24.

“ตราบเท่าที่การใช้สิทธิหรือเสรีภาพเช่นว่านั้น ไม่กระทบกระเทือนหรือเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน และไม่ละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น” (หมวด 3 มาตรา 25 วรรค 1)

ข้อจำกัดของการรับรองเสรีภาพในการแสดงออกตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 เป็นไปในทางที่สอดคล้องกับหลักการสากล กล่าวคือ อยู่บนพื้นฐานของ 1) สิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น 2) เพื่อรักษาความมั่นคงของชาติ หรือความสงบเรียบร้อย 3) เพื่อรักษาศีลธรรมอันดีของประชาชน และ 4) เพื่อการสาธารณสุข หรือการป้องกันสุขภาพของประชาชน นอกจากนี้ เสรีภาพของสื่อยังมีข้อยกเว้นในช่วงที่ประเทศอยู่ในภาวะสงครามและทั้งนี้ ในด้านเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต ข้อจำกัดดังกล่าวก็ปรากฏในพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ.2550 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2560 ด้วยเช่นกัน แต่การนิยามความหมายของรัฐที่ไม่ได้ยึดโยงอยู่กับอำนาจมหาชนและพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมไทยที่อยู่บนอุดมการณ์ชาตินิยมโดยรัฐ ได้ส่งผลให้การตีความกฎหมายดังกล่าวเป็นไปในทางที่ให้อำนาจรัฐในการจำกัดสิทธิเสรีภาพของบุคคลในการแสดงออกมากกว่าการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกของบุคคล

2.4 แนวคิดรัฐพันลึก (Deep State)

ลักษณะที่สำคัญขั้นพื้นฐานของรัฐ คือการเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในอาณาเขตของตน และมีกลไกหรือเครื่องมือในการทำงานเพื่อสร้างกฎหมาย บังคับใช้กฎหมายและดำเนินการตามที่รัฐกำหนด ข้าราชการ ทหาร หรือข้าราชการในตำแหน่งต่าง ๆ ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของกลไกที่รัฐใช้ในการบริหารงาน

สำหรับรัฐประชาธิปไตย มีรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชน ประชาชนยังคาดหวังให้รัฐบาลดำเนินการได้อย่างราบรื่น กลไกของรัฐบาลสามารถใช้นโยบายตามระบอบประชาธิปไตยได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้ ยังมีระบบจำกัดอำนาจรัฐไม่ให้เกินขอบเขตอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นหลักการแบ่งแยกและตรวจสอบการถ่วงดุลอำนาจ หรือการให้ตุลาการกับรัฐธรรมนูญมาถ่วงดุลอำนาจการตรวจสอบกับฝ่ายบริหาร

อย่างไรก็ตาม การจำกัดอำนาจรัฐบาลแบบเสรีนิยมในระบอบประชาธิปไตยไม่ได้หมายความว่ากลไกของรัฐจะตอบสนองต่อรัฐบาลที่มาจากประชาชน แนวคิดรัฐพันลึกจึงเสนอให้วิเคราะห์สถานการณ์ที่กลไกของรัฐบางอย่างไม่ตอบสนองต่ออำนาจของรัฐเท่าที่ควร หรือกลไกของรัฐบางอย่างทำเสมือนว่าเป็นอิสระจากรัฐบาล มีผลประโยชน์เป็นของตัวเอง มีความคิดและหลักการเป็นของตัวเอง จนบางครั้งกลไกของรัฐกลับต่อต้านรัฐบาลเอง

ในทางทฤษฎีแล้ว รัฐพันลึก (Deep State) มักเกี่ยวข้องกับหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงในด้านความมั่นคงของรัฐ เช่น กองทัพ ตำรวจ หน่วยงานข่าวกรอง และหน่วยราชการลับ หน่วยงานเหล่านี้มีอุดมคติ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และขนบธรรมเนียมของตนเอง ไม่ว่าจะรัฐบาลจะเปลี่ยนแปลงไปมากเพียงใด หน่วยงานเหล่านี้ก็ไม่ได้รับผลกระทบมากนัก ยิ่งกว่านั้นพวกเขามักกระทำการในลักษณะที่ไม่เปิดเผยต่อสาธารณะ หรือแม้แต่กระทำการนอกกฎหมาย ธรรมชาติที่ซ่อนเร้นนี้มีความสำคัญต่อแนวคิดรัฐพันลึก¹⁰⁴

¹⁰⁴ ภาณุวัฒน์ พันธุ์ประเสริฐ, “ประชาธิปไตยไทยกับแนวคิดรัฐพันลึก,” <https://themomentum.co/special-report-deep-state/> (สืบค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2564).

Simon Paul Watmough ได้ศึกษาเรื่อง Democracy in the Shadow of the Deep State Guardian Hybrid Regimes in Turkey and Thailand โดยเสนอว่า ระบอบการปกครองแบบลูกผสม (Guardian hybrid regimes) ดำรงคงอยู่และผลิตซ้ำทางอุดมการณ์โดยสถาบันทางการเมืองที่มีอำนาจซับซ้อน สะท้อนถึงความจริงที่ว่าสิ่งเหล่านี้ประกอบด้วยองค์ประกอบที่เสริมกำลังซึ่งกันและกันซึ่งอาจจำแนกแยกแยะวิเคราะห์ได้ แต่ในทางปฏิบัติองค์ประกอบเหล่านี้จะทำหน้าที่อย่างเป็นอิสระต่อกัน โดยมี 3 องค์ประกอบ ได้แก่ องค์ประกอบแรก เริ่มต้นจากการสร้างอุดมการณ์ที่ครอบงำขึ้นใหม่ เพื่อฝังรากลึกคำสั่งผู้ปกครองเข้าสู่รัฐพันลึกและอาณาจักรทางการเมือง อุดมการณ์เหล่านี้ยังสร้างรากฐานให้ชนชั้นนำผู้ปกครองอ้างสิทธิในการกระทำกรอย่างป็นอิสระในนามของรัฐ รวมทั้งสิทธิที่จะเข้าไปแทรกแซงเพื่อจัดระเบียบอาณาจักรทางการเมือง องค์ประกอบที่สอง คือ ขอบเขตเชิงเดี่ยวของวาทกรรมสาธารณะ ผู้ปกครองรักษาโครงสร้างของพื้นที่สาธารณะเชิงเดี่ยวอย่างแข็งขันผ่านวงล้อมของระบบราชการที่พวกเขาครอบครองภายในรัฐพันลึกโดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านการบังคับใช้กฎหมายที่กำหนดเรื่องการหมิ่นประมาทต่อรัฐและโดยการกำกับดูแลผ่านการสอนของรัฐ องค์ประกอบสุดท้ายเป็นระยะของการแทรกแซงเชิงกลยุทธ์โดยผู้ปกครองเพื่อจัดระเบียบอาณาจักรทางการเมือง การแทรกแซงเหล่านี้มี 3 รูปแบบ คือ คำเตือน การยับยั้ง และสถานะข้อยกเว้น¹⁰⁵ แผนภาพที่ 2.2 นำเสนอการผลิตซ้ำทางสถาบันของระบอบการปกครองแบบลูกผสมที่สะท้อนถึงปฏิสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้งสามนี้

แผนภาพที่ 2.2 แสดงการผลิตซ้ำทางสถาบันของระบอบการปกครองแบบลูกผสม

ที่มา: Watmough, Simon. "Democracy in the Shadow of the Deep State Guardian Hybrid Regimes in Turkey and Thailand," (PhD diss., Florence: European University Institute, 2017), 75.

¹⁰⁵ Watmough, Simon Paul. "Democracy in the Shadow of the Deep State Guardian Hybrid Regimes in Turkey and Thailand," (PhD diss., Florence: European University Institute, 2017), 74.

1) การสร้างอุดมการณ์ที่ครอบงำขึ้นใหม่เพื่อฝังรากลึกคำสั่งผู้ปกครอง (Reconstituted Hegemonic State Ideologies)

การคงไว้ซึ่งคำสั่งของผู้ปกครองจะต้องฝังไว้ในอุดมการณ์ของรัฐที่ครอบงำ แม้สังคมนิยมที่มีความเป็นสมัยใหม่ทางการเมืองแต่โครงสร้างรัฐธรรมนูญแบบใหม่ที่แยกออกเป็นสองส่วนระหว่างสถาบันที่มาจากการเลือกตั้งและสถาบันที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้งยังคงอยู่และผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ โดยกำหนดเขตอำนาจตามกฎหมายภายใต้ “โครงสร้างการปกครองแบบคู่” ของตน อุดมการณ์ของรัฐที่ครอบงำยอมรับการเลือกตั้งโดยให้อำนาจกับฝ่ายการเมืองได้รับการเลือกตั้งและสถาบันทางการเมืองที่เป็นตัวแทนของประชาชน ในเวลาเดียวกัน มีการสถาปนาอำนาจชั้นสูงของผู้ปกครองที่ทำให้อำนาจการดำรงตำแหน่งของผู้ปกครองถูกต้องตามกฎหมายภายในเขตอำนาจกฎหมาย และการกำหนดนโยบายภายในรัฐ ด้วยการอ้างว่าเป็นการกระทำโดยอิสระในนามของรัฐ

2) พื้นที่สาธารณะเชิงเดี่ยว (monist public sphere)

พื้นฐานที่อุดมการณ์ของรัฐที่มีอำนาจครอบงำฝังอยู่ในคำสั่งของผู้ปกครองนั้นมีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมของวาทกรรมสาธารณะ การควบคุมขอบเขตของวาทกรรมนั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญ ภาษาการเมืองที่ใช้ร่วมกัน และโครงสร้างมายาคติ (myth) ชาติและการรำลึกถึงประวัติศาสตร์ของชาติถูกทำให้มีความเป็นธรรมชาติและเสริมกำลังบทบาทของสถาบันผู้ปกครอง ตลอดจนถึงให้แน่ใจว่าการอภิปรายประเด็นที่มีความเปราะบางถูกแยกออกจากวาระทางสังคมนิยม และถูกกรองผ่านทุกระดับของสังคม ด้วยวิธีนี้ อุดมการณ์ของรัฐที่ครอบงำจะพัฒนาไปเป็น “วัฒนธรรมสาธารณะ” (public culture) ที่ผู้ปกครองควบคุมดูแล รวมถึงโรงเรียน สถาบันสาธารณะ สื่อมวลชน และชุมชนท้องถิ่นด้วย ดังที่กล่าวไปแล้ว การวิพากษ์วิจารณ์ของสื่อมวลชนและสภาพแวดล้อมของสื่อที่มีความเป็นพหุสังคม การมีภาคประชาสังคมที่มีชีวิตชีวา และการอภิปรายสาธารณะที่เปิดกว้างไม่มากนักน้อยเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะในประเด็นธรรมดาทั่วไปเป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับให้ทำได้ แต่จะมีความเคร่งครัดหากเป็นประเด็นภายในขอบเขตที่กำหนดโดยชนชั้นสูงผู้ปกครองของรัฐ

พื้นที่สาธารณะเชิงเดี่ยวไม่สามารถอยู่ได้หากปราศจากการสนับสนุนและการเสริมแรง ชนชั้นนำของรัฐปล่อยให้แนวคิดที่สนับสนุนตนเองไม่ถูกตรวจสอบและสามารถแทรกซึมเข้าไปในวาทกรรมสาธารณะได้อย่างง่ายดาย ชนชั้นสูงผู้ปกครองจึงใช้อำนาจหน้าที่ของตนเพื่อเสริมสร้างพื้นที่สาธารณะเชิงเดี่ยวอย่างแข็งขัน ผ่านกลไกหลักสองประการ คือ ระเบียบกฎหมายที่กำหนดเรื่องการหมิ่นประมาทต่อรัฐ และการใช้อำนาจทางการบริหารในการสอนพลเมืองของรัฐ (The pedagogical state)

3) ระเบียบกฎหมายที่กำหนดเรื่องการหมิ่นประมาทต่อรัฐ

กฎหมายหมิ่นประมาทเหล่านี้ทำหน้าที่ปิดเสียงวาทกรรมสาธารณะที่อาจท้าทายอำนาจหรือคุกคามความชอบธรรมของผู้ปกครองโดยการนำเสนอความคิดในที่สาธารณะที่บ่อนทำลายชื่อเสียง ศักดิ์ศรี หรือจุดยืนของสถาบันที่พวกเขาตั้งเอาความชอบธรรมมาใช้ ที่สำคัญกว่านั้น ระเบียบการปกครองเหล่านี้ยังวางโครงสร้างขอบเขตของความคิดและการพูดที่ถูกที่ควรตามกฎหมาย และจำลองแบบลงในกลไกทางสังคมแบบกระจายในการควบคุมความคิดและคำพูดโดยสถาบันที่ไม่ใช่ของรัฐภายใต้ระเบียบการหมิ่นประมาทของรัฐ

4) การสอนของรัฐ

ผู้ปกครองยังใช้ทรัพยากรของรัฐเพื่อสอน บัน กำหนดรูปโฉม และให้ความรู้แก่พลเมืองในเรื่องความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับผู้ปกครอง กล่าวคือทั้งผู้ปกครองและพลเมืองเป็นส่วนหนึ่งขององคาพยพในสังคม ดังนั้น รัฐถือว่ามิมีบทบาทในการสอนในการผลิตพลเมืองในอุดมคติอย่างต่อเนื่อง และกำหนดความสัมพันธ์ในอุดมคติระหว่างพลเมืองกับรัฐ สถาบันการศึกษาของรัฐและระบบการศึกษาโดยทั่วไปมีบทบาทสำคัญในกระบวนการนี้

5) การแทรกแซงเชิงกลยุทธ์เพื่อจัดระเบียบอาณาจักรทางการเมืองโดยตัวแสดงในรัฐพันลึก

การใช้อำนาจหน้าที่เพื่อเสริมสร้างพื้นที่สาธารณะเชิงเดี่ยวได้ตั้งกลไกทางสถาบันที่ไม่เป็นการรบกวน มีอำนาจทางอ้อม และถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของหน้าที่การปกครองในทุก ๆ วัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายเหล่านี้มักจะประสานงานกับระบบการศึกษา สื่อ และการกำหนดนโยบายทางวัฒนธรรมภายในอาณาจักรทางการเมือง การแทรกแซงทางทหาร จึงมีความเกี่ยวข้องน้อยกว่ามาก อย่างไรก็ตาม ผู้ปกครองอาจใช้อิทธิพลเป็นครั้งคราวเพื่อแทรกแซงจัดระเบียบต่ออาณาจักรทางการเมืองเมื่อเห็นว่าละเมิดขอบเขตบางอย่าง การแทรกแซงเชิงกลยุทธ์โดยรัฐพันลึกเกิดขึ้นใน 3 ระดับ คือ คำเตือน การยับยั้ง และสถานะของข้อยกเว้น

คำเตือน (Warning) ผู้ปกครองทำหน้าที่เป็นนักวิจารณ์สาธารณะเกี่ยวกับกิจการระดับชาติและพฤติกรรมทางการเมืองที่ยอมรับได้ ทำหน้าที่เป็นผู้ตัดสินทางการเมืองเพื่อให้มั่นใจว่าแนวทางการเมืองอยู่ในขอบเขต ผ่านการกล่าวสุนทรพจน์ การประกาศ บันทึกช่วยจำ และคำประกาศสาธารณะ ความสนใจของฝ่ายการเมืองที่มาจากการเลือกตั้ง พรรคการเมือง และประเทศชาติโดยรวมถูกดึงดูตไปสู่การล่องละเมิดหรือความผิดทางอาญาใด ๆ ที่ชนชั้นผู้ปกครองสังเกตและได้รับการเตือนถึงผลที่ตามมาของการหลงทางออกนอกขอบเขต

การยับยั้ง (Veto) ในกรณีที่ผู้ปกครองระดับสูงสรุปว่าการตัดสินใจในขอบเขตทางการเมืองได้หลงทางเกินไป พวกเขาอาจเลือกที่จะใช้การยับยั้งทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในการแต่งตั้งผู้บริหารระดับสูงและข้าราชการ การตัดสินใจเชิงนโยบาย และอาจผ่านการใช้อำนาจตุลาการ

สถานะของข้อยกเว้น (State of exception) ในกรณีที่การล่องละเมิดจากผู้มีบทบาททางการเมืองและรัฐบาลที่มาจากเลือกตั้งถือว่าร้ายแรง ผู้พิทักษ์อาจใช้อำนาจสุดโต่งดำเนินการในสถานะที่เป็นข้อยกเว้น ปิดขอบเขตทางการเมืองและปกครองโดยตรงผ่านกองทัพ เช่น การรัฐประหาร แล้วเริ่มระบบใหม่ภายใต้เงื่อนไขใหม่ก่อนที่จะมอบอำนาจกลับคืนสู่ข้าราชการพลเรือนที่ถูกเลือกขึ้นมา¹⁰⁶

แนวคิดนี้ทำให้เราวิเคราะห์แง่มุมที่น่าสนใจของการควบคุมกำกับกับอินเทอร์เน็ตในประเทศไทยได้ โดยเฉพาะบทบาทในการควบคุมกำกับที่ไม่เป็นทางการ Eugénie Mérieau วิเคราะห์สถานการณ์ทางการเมืองของประเทศไทยโดยใช้แนวคิดเรื่องรัฐพันลึก พบว่า เครือข่ายรัฐพันลึกในประเทศไทยไม่ใช่มีเพียงหน่วยงานความมั่นคงเท่านั้น แต่ยังมีหน่วยงานของรัฐอื่น ๆ ที่ต้องการปกป้องผลประโยชน์และสถานะของตนเอง แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่อยากเข้าไปแทรกแซงสิทธิเสรีภาพของประชาชนอย่างเปิดเผยเกินไป จึงมีความพยายามสร้างสถานะและบทบาทของบางองค์กรอย่างไม่เป็นทางการในการควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ต รวมทั้งการส่งเสริม

¹⁰⁶ Watmough, Simon Paul., *ibid.*, 75-79.

สนับสนุนการขยายอำนาจควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตตามกฎหมาย และการมีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อทางสังคมวัฒนธรรมด้วยการสร้างมายาคติภายใต้อุดมการณ์ชาตินิยมโดยรัฐอีกด้วย

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พัทธมน วงศ์นาค¹⁰⁷ ได้ศึกษาการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของประเทศไทย: แนวคิด พัฒนาการ และแนวโน้ม พบว่า การพัฒนาอินเทอร์เน็ตของประเทศไทยแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่ 1) ช่วง พ.ศ. 2548-2550 2) ช่วง พ.ศ. 2550-2557 และ 3) ช่วง พ.ศ. 2557-2560 รัฐได้ใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. พ.ศ. 2550 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 เป็นกลไกหลักและได้มีการนำกฎหมายที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ มาใช้ รวมทั้งการจัดตั้งหน่วยงานพิเศษที่มีบทบาทในการดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตเป็นกลไกรอง รัฐให้ความสำคัญกับความมั่นคงของประเทศเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะประเด็นเรื่องการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ เนื่องจากที่ผ่านมาเป็นช่วงที่สถานการณ์ทางการเมืองและสังคมไม่สงบ เกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองหลายครั้งและการรัฐประหาร ประเด็นหมิ่นพระบรมเดชานุภาพซึ่งเป็นประเด็นละเอียดอ่อนก็เป็นส่วนหนึ่งของความขัดแย้งเช่นกัน โดยที่รัฐใช้อำนาจมากกว่าปกติในการจำกัดหรือควบคุมเนื้อหาทางอินเทอร์เน็ตในระหว่างการรัฐประหาร หรือช่วงประกาศสถานการณ์ฉุกเฉิน และมีการกำกับดูแลอย่างเข้มงวดในยุคที่สื่อสังคมออนไลน์เป็นช่องทางหลักของเนื้อหาอินเทอร์เน็ตสำหรับคนไทย ดังนั้น แนวโน้มของการกำกับดูแลเนื้อหาทางอินเทอร์เน็ตของรัฐจึงสามารถคาดการณ์ได้ว่ารัฐอาจบรรเทาความเข้มงวดด้านกฎระเบียบในสถานการณ์ปกติได้ และอาจใช้การควบคุมอย่างเข้มงวดในการสื่อสารและเนื้อหาทางอินเทอร์เน็ตในสถานการณ์ที่ไม่ปกติหรือในระหว่างการรัฐประหาร ระดับความรุนแรงอาจขึ้นอยู่กับความรุนแรงของสถานการณ์และประเภทของเทคโนโลยีที่อำนวยความสะดวกในการเผยแพร่เนื้อหาที่รัฐต้องการจำกัด

พิรธรอง รามสูต วัฒนันท์ และนิธิมา คณานิธินันท์¹⁰⁸ ได้ศึกษาการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต พบว่า เมื่อพิจารณาถึงกลไกหลักที่ใช้ในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตทั้งกฎหมาย มาตรการ การลงโทษทางกฎหมาย ระบบกลั่นกรองและบล็อก กฎ จรรยาบรรณ สายด่วน และการรู้เท่าทันสื่อ กลไกเหล่านี้ใช้อย่างผสมผสานกับระบอบการปกครองในแต่ละประเทศ เช่น สิงคโปร์ สหรัฐอเมริกา และในสหภาพยุโรป (EU) สำหรับประเทศไทยมีความพยายามที่จะควบคุมตนเองในอุตสาหกรรมอินเทอร์เน็ตเพิ่มมากขึ้น เว็บไซต์ของไทยได้ร่วมกันพัฒนาจรรยาบรรณวิชาชีพให้กับสมาชิกของสมาคม ผู้ดำเนินการเว็บไซต์แต่ละรายมีกลไกในการตรวจสอบเนื้อหาของเว็บไซต์ องค์กรพัฒนาเอกชนและเครือข่ายความร่วมมือของนักกิจกรรมและนักวิชาการ และผู้ปกครองที่เกี่ยวข้อง มีบทบาทสำคัญในการสร้างความตระหนัก และความเข้าใจในความเสี่ยงที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาทางอินเทอร์เน็ต ในเวลาเดียวกัน โรงเรียน มหาวิทยาลัย และเครือข่ายการศึกษาอื่น ๆ มีบทบาทในการส่งเสริมมารยาทในบริบทของพวกเขา รูปแบบธรรมาภิบาลที่ควรส่งเสริมต่อไปในอนาคตคือ การสร้างวัฒนธรรมของไซเบอร์ปิดกั้นความรับผิดชอบร่วมกัน และการบังคับตามกฎหมายไม่น่าจะเป็นไปได้ในระยะยาวเนื่องจากความเป็นเอกลักษณ์ของเทคโนโลยี

¹⁰⁷ พัทธมน วงศ์นาค, อ้างแล้ว.

¹⁰⁸ พิรธรอง รามสูต วัฒนันท์ และนิธิมา คณานิธินันท์, อ้างแล้ว.

อินเทอร์เน็ต ดังนั้นควรบล็อกเฉพาะเนื้อหาที่ผิดกฎหมาย อย่างไรก็ตาม การคัดกรองเนื้อหาที่ไม่ผิดกฎหมายแต่เป็นอันตรายควรทำในระดับผู้ใช้นั้น เพื่อไม่ให้ละเมิดสิทธิเสรีภาพในการรับรู้และการแสดงออกของผู้อื่นในระบบ

บัณฑิต จำรูญวงศ์สกุล¹⁰⁹ ได้ศึกษาการกำกับดูแลและแทรกแซงเว็บบอร์ดทางการเมืองหลังเหตุการณ์รัฐประหาร 19 กันยายน พ.ศ. 2549 พบว่า รัฐบาลเข้าควบคุมเวทีการเมือง ทั้งในรูปแบบแจ้งผู้ดูแลเว็บไซต์ให้ลบกระทู้หรือข้อความ แจ้งผู้ให้บริการเว็บโฮสติ้งให้ลบเว็บไซต์ที่มีปัญหาออกจากอินเทอร์เน็ต การแจ้งผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต (ISP) ให้ดำเนินการบล็อกและบล็อกที่เกิดเวย์ของบริษัท กสท โทรคมนาคม (ในขณะนั้น) โดยใช้มาตรการปิดกั้นเว็บไซต์ที่มีทัศนคติต่อต้านรัฐบาล ในขณะที่ไม่มีการกำกับดูแลเว็บไซต์ที่มีทัศนคติสนับสนุนต่อรัฐบาล ในบริบทของสถานการณ์รัฐประหาร ผลปรากฏว่าบรรทัดฐานหรือนโยบายขององค์กรส่วนบุคคล ตลอดจนอำนาจรัฐและปัจจัยทางการเมืองล้วนมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกโพสต์หรือข้อความของผู้ดูแลเว็บ ปัจจัยทั้งสามนี้ส่งผลต่อการตัดสินใจของผู้ดูแลเว็บแต่ละคนแตกต่างกัน อุตสาหกรรมอินเทอร์เน็ตและภาคประชาสังคมยังแบ่งปันความคิดเห็นและข้อเสนอแนะสำหรับรัฐบาลในการจัดทำกรอบนโยบายที่ชัดเจนสำหรับการกำกับดูแลเว็บไซต์ และเปิดโอกาสให้ภาคประชาสังคมดำเนินการด้วยตนเองมากขึ้น

วราพงษ์ เทพรงค์รอง¹¹⁰ ได้ศึกษาลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในการกำกับดูแลเนื้อหาของเว็บบอร์ดการเมืองภายหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 รวมถึงเกณฑ์ที่ใช้ในการตรวจสอบ เซ็นเซอร์ และกลั่นกรองเนื้อหาในเวทีการเมือง ทั้งในระดับรัฐบาลและภาคอุตสาหกรรมอินเทอร์เน็ต พบว่า ภายหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 บทบาทและแนวทางธรรมาภิบาลของอุตสาหกรรมอินเทอร์เน็ตได้เปลี่ยนแปลงไป มีการจัดเก็บข้อมูลจราจรทางคอมพิวเตอร์เป็นเวลา 90 วันตามที่กฎหมายกำหนด เพื่อใช้เป็นหลักฐานในการสอบสวน เมื่อได้รับการร้องขอจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ รวมถึงมาตรการควบคุมตนเองเพิ่มเติม โดยเน้นการเฝ้าระวังและคัดกรองเนื้อหาที่ไม่เหมาะสม โดยเฉพาะเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์และส่งผลต่อความมั่นคงของชาติ สำหรับการดำเนินคดีตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 พบว่า จำนวนคดีที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาตามมาตรา 14 มีจำนวนมากกว่าคดีอื่น โดยเฉพาะคดีเกี่ยวกับเนื้อหาทางการเมือง เนื่องจากมีการตรวจตราและการตรวจพิเศษจากหน่วยงานของรัฐเป็นจำนวนมาก และเป็นความผิดที่มีลักษณะชัดเจน สามารถตัดสินได้ด้วยวิจรณ์ญาณหรือมโนธรรมของบุคคลในสังคม ซึ่งทำให้สามารถค้นหาความผิดได้ง่ายกว่าความผิดทางเทคนิคอื่น ๆ เช่น การแฮ็กระบบ หรือการหลอกลวงทางอินเทอร์เน็ต

¹⁰⁹ บัณฑิต จำรูญวงศ์สกุล, อ้างแล้ว.

¹¹⁰ วราพงษ์ เทพรงค์รอง, “การกำกับดูแลเนื้อหาเว็บบอร์ดทางการเมืองภายหลังมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550,” (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552).

สาวตรี สุขศรี และคณะ¹¹¹ ได้ศึกษาผลกระทบของพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 ผลการศึกษาแบ่งออกเป็นการศึกษาเชิงสถิติเกี่ยวกับการบังคับใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 แนวทางนโยบายของรัฐว่าด้วยเสรีภาพในการแสดงออกผ่านสื่อออนไลน์เมื่อเปรียบเทียบกับต่างประเทศ ได้แก่ เยอรมนี สหรัฐอเมริกา จีน มาเลเซีย และจีน

ในการศึกษาผลกระทบเชิงปริมาณ พบว่ามีการระงับการเผยแพร่เนื้อหาทางสถิติ หรือการบล็อกเว็บไซต์ โดยอาศัยอำนาจตามมาตรา 20 จำนวน 81,213 URL โดยเนื้อหาที่ถูกบล็อกอันดับหนึ่งเป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ จำนวน 60,790 URL หรือร้อยละ 75 ของจำนวน URL ทั้งหมด นอกจากนี้เนื้อหาอื่น ๆ ที่ถูกบล็อกร้อยละ 24 เป็นเนื้อหาลามกอนาจาร และร้อยละ 1 ที่เหลือเกี่ยวกับยาและการทำแท้งด้วยตนเอง หมิ่นประมาท การพนัน เว็บไซต์ปลอมเพื่อปลอมแปลงข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์และเว็บไซต์ที่อาจก่อให้เกิดความเข้าใจผิดเกี่ยวกับเหตุการณ์ การควบคุมและการสลายตัวของกลุ่มชุมนุม และในส่วนของสถิติคดีตามลำดับ พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 พบว่า มีทั้งหมด 325 คดี โดยร้อยละ 66.15 เป็นความผิดฐานเผยแพร่เนื้อหาตามมาตรา 14-16 มาตรา 5-13 มีเพียงร้อยละ 19

วุฒิพล วุฒิวรพงศ์ และกิงกาญจน์ จงสุขไกล¹¹² ได้ศึกษาการพัฒนาช่องทางแสดงออกทางการเมืองในสื่อออนไลน์ในช่วง พ.ศ. 2557-2560 พบว่าในกรณีของแพลตฟอร์มหลักคือ Facebook เป็นช่องทางแสดงออกทางการเมืองที่สนับสนุนผลประโยชน์ทางสังคมและการเมืองของคนในสังคมไทย ส่วน YouTube เนื้อหาจำนวนมากมีคำบรรยายวิดีโอและเสียงที่ไม่จำเป็นต้องอ่าน ทำให้เข้าถึงผู้ชมจำนวนมาก ในกรณีของแพลตฟอร์มรองคือ Twitter เริ่มมีความสำคัญต่อประเทศไทย เนื่องจากมีการใช้โดยนักการเมืองรุ่นใหม่และเป็นที่ยอมรับในหมู่คนหนุ่มสาวในปัจจุบันรวมทั้ง Instagram ยังคงเติบโตด้วย “Hashtag” หรือคำหลักเพื่อแสดงการสนับสนุนและเจตนาร่วมกัน สำหรับ Line ซึ่งเป็นการสื่อสารระหว่างผู้ใช้และผู้ใช้งาน กลายเป็นที่นิยมมากขึ้นเมื่อมีการควบคุมเนื้อหาในพื้นที่ Facebook ที่ทำให้การส่งต่อเป็นความผิดและการดำเนินคดี ส่งผลให้ผู้ใช้ชาวไทยแสดงความคิดเห็นและเนื้อหาทางการเมืองอย่างเปิดเผยและตรงไปตรงมาน้อยลงบน Facebook สิ่งนี้นำไปสู่การเติบโตของแอปพลิเคชันการส่งข้อความโต้ตอบแบบทันที รวมถึงการตั้งค่าความเป็นส่วนตัวของผู้ใช้เพื่อซ่อนการเข้าถึงจากสาธารณะและซ่อนตัวตนเพื่อหลีกเลี่ยงการสอดส่องของรัฐและการตรวจสอบข้อเท็จจริง

¹¹¹ สาวตรี สุขศรี, *รายงานการวิจัยเรื่อง ผลกระทบจากพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และนโยบายของรัฐกับสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น* (กรุงเทพฯ: โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน, 2555).

¹¹² วุฒิพล วุฒิวรพงศ์ และกิงกาญจน์ จงสุขไกล, “พัฒนาการของช่องทางในการแสดงออกทางการเมืองในสื่อออนไลน์ ช่วง พ.ศ. 2557-2560,” *วารสารด้านการบริหารรัฐกิจและการเมือง*, 8(3) (2562): 147-167.

วีรวิษณุ เลิศรัตน์ธำรงกุล และสุรีย์ลักษณ์ รักษาเคน¹¹³ ได้ศึกษาเสรีภาพในการแสดงออกตามรัฐธรรมนูญบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2560 พบว่า กฎหมายดังกล่าวกำหนดข้อจำกัดเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชน แม้จะตราขึ้นตามจุดประสงค์ของรัฐธรรมนูญก็ตาม กลับมีเนื้อหาที่ให้อำนาจดำเนินการที่บุกรุกเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชนอย่างไม่สมเหตุผล ขัดกับหลักความได้สัดส่วน รวมทั้งกำหนดกระบวนการตรวจสอบความชอบธรรมของการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐที่ส่งผลให้มีการบุกรุกเสรีภาพของประชาชนแตกต่างไปจากที่รัฐธรรมนูญกำหนด ขัดกับหลักการจำกัดเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชนในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองตลอดจนหลักการพื้นฐานที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์¹¹⁴ ได้ศึกษาประชาธิปไตยในโลกไซเบอร์และการพัฒนาค่านิยมประชาธิปไตยในประเทศไทย พบว่า ประชาธิปไตยในโลกไซเบอร์เป็นปรากฏการณ์ของกระบวนการประชาธิปไตยที่ปรากฏในโลกอินเทอร์เน็ต ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เรียกว่าพื้นที่ไซเบอร์ แม้ว่าสังคมจะอยู่ในระบอบเผด็จการ แต่ผู้คนพยายามพัฒนาและใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อทำให้โลกไซเบอร์เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น อินเทอร์เน็ตส่งเสริมความคิดเห็นของประชาชนและเปิดโอกาสให้ผู้คนมีส่วนร่วมในการกำหนดและเสนอนโยบายรัฐบาล เพื่อสร้างให้ประชาธิปไตยในโลกไซเบอร์เป็นสถาบันทางการเมืองแห่งใหม่ในประเทศไทย

2.6 กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย (Conceptual Framework)

จากการศึกษาทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถนำกรอบแนวคิดทฤษฎี (Theoretical Framework) เรื่ององค์ประกอบของการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต (Pathetic Dot Theory) ของ Lawrence Lessig มาเป็นกรอบแนวคิดทฤษฎีหลักสำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ และพิจารณาร่วมกับงานวิจัยของพิรงรอง รามสูต ธนะนันท์ และนิธิตา คณานิธินันท์ ที่ได้ศึกษาการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต พบว่าประเทศต่าง ๆ ได้ใช้กลไกตามหลักสากลผสมผสานกันในการกำกับดูแลในประเทศของตน งานวิจัยนี้จึงต้องการจะสร้างข้อถกเถียง (argument) ในประเด็นการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของประเทศไทย ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดตัวแบบการกำกับโดยรัฐ (State-Regulation) ที่อำนาจตามกฎหมายอยู่ที่รัฐผ่านการบังคับใช้กฎหมายโดยกลไกหน่วยงานรัฐต่าง ๆ อาจเรียกว่าเป็นระบบการใช้อำนาจกำกับโดยรัฐผูกขาดการออกกฎหมาย และบังคับควบคุมเหนือผู้เล่นอื่น ๆ (Statutory Regulation) แต่การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของประเทศไทยมิได้มีเพียงการกำกับดูแลตามแนวคิดตัวแบบการกำกับโดยรัฐเท่านั้น

นอกจากนี้ งานวิจัยของพัทธมน วงศ์นาค งานวิจัยของสาวตรี สุขศรี และคณะ รวมทั้งงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องได้ชี้ให้เห็นการควบคุมกำกับเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐ โดยเฉพาะหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 และ

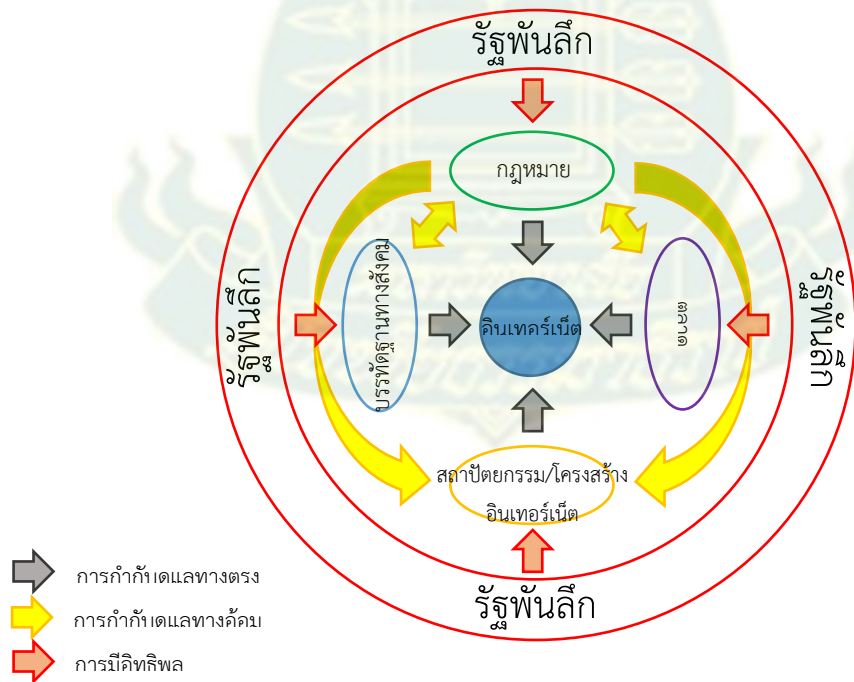
¹¹³ วีรวิษณุ เลิศรัตน์ธำรงกุล และสุรีย์ลักษณ์ รักษาเคน, “เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นตามรัฐธรรมนูญบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ภายใต้การบังคับใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2560,” *วารสารวิชาการและวิจัยมหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*, 8(2) (2561): 26-41.

¹¹⁴ พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, อ้างแล้ว.

การรัฐประหาร พ.ศ. 2557 รวมทั้งเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 มีสูงเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ สะท้อนให้เห็นการบังคับใช้กฎหมายในหลายกรณีที่รัฐใช้อำนาจจำกัดหรือควบคุมเนื้อหาอินเทอร์เน็ตเพิ่มมากขึ้นกว่าปกติ และมีการกำกับดูแลอย่างเข้มงวดที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้นในยุคที่สื่อสังคมออนไลน์เป็นพื้นที่การสื่อสารหลักซึ่งมีบทบาทอิทธิพลทางความคิด อุดมการณ์ ทศนคติ ค่านิยม ความเชื่อของผู้คนในสังคมไทย ในทางตรงกันข้าม รัฐยังมีความพยายามในการใช้อิทธิพลของรัฐพันลึก ตลาด บรรทัดฐานทางสังคมภายใต้มายาคติความเป็นไทยซึ่งเป็นอุดมการณ์หลักของประเทศไทย รวมทั้งสถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ตที่รัฐเป็นผู้ผูกขาด เพื่อขยายอำนาจของรัฐไปในพื้นที่อินเทอร์เน็ต ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงทำให้เห็น “พื้นที่ทับซ้อน” ระหว่างรัฐกับอินเทอร์เน็ตอย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐกำลังถูกท้าทายจากเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองของประเทศไทยในปัจจุบันเป็นอย่างมาก ดังงานวิจัยของวีรวิชัย เลิศรัตน์ อารังกุล และสุริย์ลักษณ์ รักษาเคน ที่ชี้ว่ากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ตมีเนื้อหาซึ่งให้อำนาจแก่รัฐรุกรานสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชนได้จนเกินสมควรอันขัดต่อหลักความได้สัดส่วน อันขัดแย้งกับหลักของการจำกัดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชนที่ปรากฏในกติการะหว่างประเทศและรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย รวมทั้งงานศึกษาของพิชญ์ พงษ์สวัสดิ์ ที่ชี้ว่า แม้ว่าสังคมจะอยู่ในระบอบเผด็จการ แต่ผู้คนพยายามพัฒนาและใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อทำให้โลกไซเบอร์เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น

จากกรอบแนวคิดทฤษฎีและข้อถกเถียงในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสามารถสร้างกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย (Conceptual Framework) โดยมีองค์ประกอบ 5 ประการที่ส่งผลต่อการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต ได้แก่ 1) รัฐพันลึก 2) กฎหมาย 3) ตลาด 4) บรรทัดฐานทางสังคม และ 5) สถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ตในประเทศไทย

แผนภาพที่ 2.3 แสดงกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย (Conceptual Framework)

จากแผนภาพที่ 2.3 รัฐพันลึกเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดแม้จะไม่มีบัญญัติกฎหมายที่กล่าวถึงหรือเป็นสถาบันทางการเมืองหรือองค์กรหน่วยงานของรัฐที่สามารถสัมผัสได้อย่างชัดเจน แต่รัฐพันลึกเป็นองค์ประกอบที่แฝงเร้นในสังคมการเมืองไทยที่มีอิทธิพลต่อองค์ประกอบอื่น ๆ ทั้งหมด ขณะที่กฎหมายมีบทบาทในการกำกับดูแลทางตรงต่ออินเทอร์เน็ต และมีบทบาทในการกำกับดูแลทางอ้อมต่อบรรทัดฐานทางสังคม ตลาดสถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ต ส่วนบรรทัดฐานทางสังคมและตลาดมีบทบาทในการกำกับดูแลทางตรงต่ออินเทอร์เน็ต และมีบทบาทในการกำกับดูแลทางอ้อมต่อกฎหมายด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ สถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ตมีบทบาทในการกำกับดูแลทางตรงต่ออินเทอร์เน็ตอีกด้วย จะเห็นได้ว่าทั้ง 5 องค์ประกอบต่างเป็นกลไกในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตในตัวของมันเอง โดยมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ซึ่งจะได้กล่าวอย่างละเอียดในส่วนที่ว่าด้วยผลการวิจัยต่อไป

